

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ
ДЕПАРТАМЕНТ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІКИ**

**ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ
НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ**

Методичні рекомендації

**Київ
2018**

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ
ДЕПАРТАМЕНТ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІКИ

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ

Методичні рекомендації

Київ
2018

УДК 343.351
О-754

Авторський колектив:

Стрільців О. М., завідувач наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник;

Василинчук В. І., професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Крижна В. В., старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник;

Білоус Р. В., начальник відділу Департаменту захисту економіки Національної поліції України;

Савченко А. В., завідувач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Рецензенти:

Тихонова О. В. – професор кафедри забезпечення фінансової безпеки та фінансового розслідування Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент;

Вязьмікін С. А. – перший заступник начальника Департаменту захисту економіки Національної поліції України, кандидат юридичних наук

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 19 грудня 2017 року (протокол № 4)

Особливості встановлення незаконного збагачення [Текст] : метод. рек. / [О. М. Стрільців, В. І. Василинчук, В. В. Крижна та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. – 92 с.

У методичних рекомендаціях подано оперативно-розшукову характеристику злочинів, пов'язаних із незаконним збагаченням, висвітлено особливості встановлення фактичного володіння різними об'єктами, які можуть бути предметом незаконного збагачення.

Для науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти, а також практичних працівників Національного антикорупційного бюро та Національної поліції України, інших правоохоронних органів, які здійснюють протидію корупції.

УДК 343.351

© Національна академія внутрішніх справ, 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ЗБАГАЧЕННЯМ	5
1.1. Особа злочинця	6
1.2. Предмет злочинного посягання.....	9
1.3. Характеристика способів учинення незаконного збагачення....	15
1.4. Способи приховування незаконного збагачення	21
2. ЗАХОДИ З ВИЯВЛЕННЯ ТА ПЕРЕВІРКИ ІНФОРМАЦІЇ ПРО НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ.....	24
2.1. Напрями отримання та способи перевірки інформації про незаконне збагачення	24
2.2. Використання аналітичних можливостей у виявленні та розслідуванні незаконного збагачення	28
2.3. Особливості здійснення перевірки платоспроможності особи – суб'єкта розслідування незаконного збагачення.....	33
3. ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ	43
4. НАПРЯМИ ПЕРЕВІРКИ ЗАКОННОСТІ НАБУТТЯ АКТИВІВ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ.....	53
4.1. Набуття транспортного засобу	53
4.2. Набуття об'єкта нерухомості.....	56
4.3. Набуття земельної ділянки.....	66
4.4. Набуття коштового годинника	74
4.5. Набуття коштів.....	81
ДОДАТКИ	87

ВСТУП

В Україні триває процес реформування кримінального законодавства, що зумовлений зміненням суспільних цінностей, процесами євроінтеграції, а також необхідністю заповнення прогалін у чинному законодавстві, узгодження його із загальноновизнаними принципами та міжнародними стандартами.

У зв'язку із цим вітчизняний законодавець, ратифікувавши Кримінальну конвенцію Ради Європи про боротьбу з корупцією, Цивільну конвенцію Ради Європи про боротьбу з корупцією, Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти корупції, прийняв новий антикорупційний пакет законів. Реалізація цих законодавчих актів у практичній діяльності спрямована на обмеження корупційної складової в країні, формування впевненості в дієвості принципу верховенства права, зростання рівня довіри громадян до інститутів влади.

Незаконне збагачення службовою особою або особою, що вповноважена на виконання державних функцій, стало поширеним у всіх сферах життєдіяльності соціуму. Це одна з найнебезпечніших форм корупції, а не просто негативний фактор у діяльності службових і посадових осіб. Таке збагачення протиправним шляхом сприяє реалізації людських можливостей: «заплатити за послуги», пришвидшити та спростити шлях для вирішення окремих питань.

Крізь призму кримінальних правовідносин незаконне збагачення, надання неправомірної вигоди або підкуп особи стають дієвими способами ухилення від кримінальної відповідальності, обрання менш суворого кримінального покарання, змінення рішення на користь певної особи, що спричиняє безкарність злочинних діянь і призводить до зниження рівня довіри й авторитету правоохоронних органів та судів, утвердження правого нігілізму в суспільстві.

Водночас імплементація норм зазначених вище конвенцій у вітчизняне кримінальне законодавство поки що не забезпечила очікуваних результатів, нововведення потребують комплексних наукових досліджень, роз'яснень і переосмислення усталених правозастосовною практикою поглядів у контексті міжнародних стандартів та досвіду зарубіжних країн.

Методичні рекомендації розроблено відповідно до вимог національного антикорупційного законодавства й напрацьовань вітчизняних та іноземних науковців і спрямовано на покращення науково-методичного забезпечення підрозділів, які здійснюють виявлення та розслідування незаконного збагачення.

1. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ЗБАГАЧЕННЯМ

Стаття 368². Незаконне збагачення

1. *Набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, а так само передача нею таких активів будь-якій іншій особі –*

караються позбавленням волі на строк до двох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років з конфіскацією майна.

2. *Ті самі діяння, вчинені службовою особою, яка займає відповідальне становище, –*

караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років з конфіскацією майна.

3. *Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, –*

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років з конфіскацією майна.

Примітка. 1. *Особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є особи, зазначені у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції».*

2. *Під активами у значному розмірі в цій статті розуміються грошові кошти або інше майно, а також доходи від них, якщо їх розмір (вартість) перевищує одну тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.*

3. *Під передачею активів у цій статті розуміється укладення будь-яких правочинів, на підставі яких виникає право власності або право користування на активи, а також надання іншій особі грошових коштів чи іншого майна для укладення таких правочинів.*

{Кодекс доповнено статтею 368² згідно із Законом № 3207-VI від 07.04.2011; зі змінами, внесеними згідно із законами № 221-VII від 18.04.2013, № 222-VII від 18.04.2013; текст статті 368² в редакції законів № 1698-VII від 14.10.2014, № 198-VIII від 12.02.2015; зі змінами, внесеними згідно із Законом № 770-VIII від 10.11.2015}

1.1. Особа злочинця

Важливим елементом оперативно-розшукової характеристики незаконного збагачення є особа злочинця. Згідно з диспозицією ст. 368² КК України, незаконне збагачення може вчиняти лише спеціальний суб'єкт – особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. До таких осіб входять:

1) *особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування*. Відповідно до п. 1 примітки до ст. 368² КК України, такими особами є особи, зазначені в п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року, зокрема:

а) Президент України, Голова Верховної Ради України, його Перший заступник і заступник, Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри України, міністри, інші керівники центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, їх заступники, Голова Служби безпеки України, Генеральний прокурор, Голова Національного банку України, Голова та інші члени Рахункової палати, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим;

б) народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад, сільські, селищні, міські голови;

в) державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування;

г) військові посадові особи Збройних сил України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та інших утворених відповідно до законів військових формувань, крім військовослужбовців строкової військової служби, курсантів вищих військових навчальних закладів, курсантів вищих навчальних закладів, які мають у своєму складі військові інститути, курсантів факультетів, кафедр і відділень військової підготовки;

г) судді, судді Конституційного Суду України, Голова, заступник Голови, члени, інспектори Вищої ради правосуддя, посадові особи секретаріату Вищої ради правосуддя, Голова, заступник Голови, члени, інспектори Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, посадові особи секретаріату цієї Комісії,

посадові особи Державної судової адміністрації України, присяжні (під час виконання ними обов'язків у суді);

д) особи рядового та начальницького складу державної кримінально-виконавчої служби, податкової міліції, особи начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України;

е) посадові та службові особи органів прокуратури, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, дипломатичної служби, державної лісової охорони, державної охорони природно-заповідного фонду, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної податкової політики та державної політики у сфері державної митної справи;

є) члени Національного агентства з питань запобігання корупції;

ж) члени Центральної виборчої комісії;

з) поліцейські;

и) посадові та службові особи інших державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим;

і) члени державних колегіальних органів.

З'ясовуючи питання, чи є особа службовою, слід урахувати таке:

а) головним критерієм приналежності особи до кола посадових осіб є наявність у неї організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій;

б) відповідно до судової практики, яка склалася та відображена у відповідному узагальненні Верховного Суду України (ідеться про постанову Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26 квітня 2002 року № 5), організаційно-розпорядчими обов'язками є обов'язки щодо здійснення керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності. Такі функції виконують, зокрема, керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних чи приватних підприємств, установ і організацій, їхніх заступників, керівників структурних підрозділів (начальники цехів, завідувачі відділів, лабораторій, кафедр), їхні заступники, особи, які керують ділянками робіт (майстри, виконроби,

бригадири). Водночас адміністративно-господарськими обов'язками є обов'язки з управління або розпорядження державним, колективним чи приватним майном (установлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо). Такими повноваженнями в тому чи іншому обсязі наділені начальники планово-господарських, постачальних, фінансових відділів і служб, завідувачі складів, магазинів, майстерень, ательє, їхні заступники, керівники відділів підприємств, відомчих ревізорів та контролерів;

в) відповідно до абз. 3 ч. 2 ст. 81 Цивільного кодексу (ЦК) України, юридичну особу публічного права створюють розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування.

Особи, які вчиняють незаконне збагачення, за інтелектуальним рівнем розвитку, освітнім рівнем, життєвим досвідом, колом інтересів, безперечно, є найбільш «інтелектуальними» злочинцями. Серед них повну вищу освіту мають понад 90 %. Найбільш криміногенною є група осіб віком від 30-ти до 45 років. «Найнебезпечнішим» періодом практичної роботи, протягом якого ці особи можуть учинити незаконне збагачення, є один–три роки, а також п'ять–десять років стажу. Осіб чоловічої статі серед фігурантів удвічі більше, ніж жіночої.

Мотиви злочинної поведінки мали корисливий характер у різних його модифікаціях, були зумовлені переважно соціальним статусом особи, якій притаманні почуття незалежності від правової системи, правовий нігілізм, орієнтованість на задоволення власних потреб за допомогою будь-яких засобів, усвідомлення протиправності своїх діянь.

На формуванні та виявленні окреслених рис осіб, які незаконно збагатилися, позначаються: початкова налаштованість уповноважених осіб на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування з використанням роботи в особистих корисливих інтересах; наявність у їхньому середовищі осіб з високим рівнем матеріального достатку, досягнутого шляхом протиправної діяльності; певне зниження досягнутого раніше рівня матеріальної забезпеченості особи й бажання відновити його за допомогою своїх повноважень; орієнтованість на високі стандарти життя, досягнуті друзями чи колегами; наявність звичок й інтересів, що потребують значних затрат, тощо.

1.2. Предмет злочинного посягання

Предметом злочину в разі незаконного збагачення є активи в значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджена доказами.

Відповідно до п. 2 примітки до ст. 368² КК України, *активами* слід вважати:

- 1) грошові кошти;
- 2) інше майно;
- 3) доходи від грошових коштів і майна.

До **грошових коштів** (грошей) належать: а) *національна валюта України* – грошові знаки у вигляді випущених Національним банком України паперових грошових знаків (банкнот) і розмінної металевої монети, що знаходяться в обігу та є законним платіжним засобом на території України; б) *іноземна валюта* – іноземні грошові знаки у вигляді банкнот, казначейських білетів, металевої монети, що знаходяться в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави (іноземних держав). Гроші можуть мати як готівкову, так і безготівкову форми у вигляді коштів на рахунках в установах банку, акредитивах, депозитах у підзвітних осіб.

Майно загалом – це окрема річ або сукупність речей, які є об'єктом права власності та можуть бути предметом різних цивільно-правових (зокрема, купівлі-продажу, дарування, найму, оренди, підряду, страхування, управління майном, факторингу) і господарсько-правових (зокрема, поставки, контракції сільськогосподарської продукції, енергопостачання, комерційної концесії) договорів.

Поняття «майно» може охоплювати будь-які активи, матеріальні чи нематеріальні, рухомі чи нерухомі, виражені в речах або у правах, а також юридичні документи чи активи, що підтверджують право власності на такі активи або інтерес у них (п. «д» ст. 2 Конвенції ООН проти корупції).

Отже, у широкому значенні майно – це відповідні матеріальні цінності, майнові права й обов'язки, матеріальні та нематеріальні блага, юридичні документи тощо.

Згідно з нормами цивільного права, до майна як особливого об'єкта також належать майнові права й обов'язки, а на підставі господарського – інші цінності, зокрема нематеріальні активи, які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються в діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або

враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів. До особливих видів майна, крім грошей (грошових коштів) і валютних цінностей), що може бути об'єктом незаконного збагачення, можна віднести:

а) **нерухоме майно** – підприємство як єдиний майновий комплекс (окремі його приміщення), будівлі, приміщення (різних форм стану), земельні ділянки (з декларації).

До об'єктів нерухомого майна, відповідно до ЦК України, належать житлові будинки, будівлі, споруди, інше нерухоме майно (ст. 331, 376 ЦК України). Відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 1 липня 2004 року (Закон № 1952-IV), об'єктами нерухомого майна є житлові будинки; квартири; будівлі, споруди, житлові та нежитлові приміщення. Визначення «житловий будинок», «квартира», «садиба» містяться в гл. 28 ЦК України, поняття «об'єкти житлової нерухомості» – у Податковому кодексі України. Об'єкти житлової нерухомості поділяють на такі типи: житловий будинок, житловий будинок садибного типу, прибудова до житлового будинку, квартира, котедж, кімнати в багатосімейних (комунальних) квартирах, садовий і дачний будинки (ст. 14.1.129).

У ЦК України, крім понять «нерухомість», «нерухоме майно», «об'єкт нерухомого майна» (ч. 1 ст. 181, п. 6 ч. 1 ст. 346, ст. 350, 351), використано також інші поняття, наприклад: «об'єкт незавершеного будівництва» (ст. 331), «об'єкт будівництва» (ст. 875–877, 879–881, 883), однак безпосереднього визначення цих понять не сформульовано. На підставі аналізу чинного законодавства та характерних ознак незавершеного будівництва можна дійти висновку, що об'єкт будівництва (об'єкт незавершеного будівництва) – це нерухома річ особливого роду: фізичне її створення розпочато, однак не завершено. Щодо такої речі можливе встановлення будь-яких суб'єктивних майнових, а також зобов'язальних прав у випадках і в порядку, визначених актами цивільного законодавства. Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону № 1952-IV, державну реєстрацію прав на об'єкт незавершеного будівництва та їх обтяжень у випадках, установлених законом, проводять у порядку, передбаченому цим Законом, з урахуванням особливостей правового статусу такого об'єкта.

Згідно з нормами чинного законодавства, зокрема положень ст. 182, 331, 334 ЦК України, основною умовою для визначення статусу нерухомого майна будь-якого об'єкта

нерухомості (зокрема й тих об'єктів, правовий статус яких законодавчими актами не визначено: асфальтовані чи бетонні майданчики, під'їзні колії, автомобільна дорога, автомобільні платформи, спортивні споруди тощо) є державна реєстрація прав на нього. Не підлягають державній реєстрації речові права та їх обтяження на малі архітектурні форми, тимчасові, некапітальні споруди, що розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є можливим без їх знецінення та зміни призначення. Отже, об'єкт не можна вважати нерухомим майном, якщо він є тимчасовим.

Складним є питання щодо можливості визнання права власності на господарсько-побутові будівлі, передусім за відсутності на земельній ділянці житлового будинку. З огляду на норми ст. 186, 380, 381 ЦК України, господарсько-побутові будівлі (сарай, гараж, санвузол), наземні й підземні комунікації (водопостачання, очисні споруди тощо), що розташовані із житловим будинком на одній земельній ділянці та призначені для забезпечення власника необхідними засобами благоустрою, вважають приналежністю головної речі та не є самостійними нерухомими речами, у зв'язку із чим право власності на такі будівлі та споруди як на окремі об'єкти визнавати не можна. Однак якщо ці будівлі та споруди (сарай, паркан, колодязь) обслуговують два і більше приміщень, їх вважають самостійними інвентарними об'єктами;

б) *цінне рухоме майно* – результати робіт і послуги, цінні папери, автомобільні транспортні засоби, літаки, судна тощо, коштовності, коштовні меблі, коштовна комп'ютерна та відеотехніка, коштовний одяг, коштовні тварини.

Доходи від грошових коштів і майна – це поняття, що широко застосовують як у загальному, економічному значенні, так і на побутовому рівні. Такими доходами вважають загальну суму фінансових надходжень, що отримує суб'єкт унаслідок якої-небудь діяльності (виробничої, комерційної, посередницької тощо), або різницю між виручкою від реалізованої продукції, виконаних робіт і наданих послуг та матеріальними і прирівняними до них витратами (зокрема, доходи від реалізації, інші операційні доходи, доходи від участі в капіталі, інші фінансові доходи, надзвичайні доходи).

У контексті характеристики предмета незаконного збагачення (активів у значних розмірах) конструкція «законність підстав набуття яких не підтверджено доказами» означає ситуацію, за якої в межах якогось провадження

(кримінального, цивільного, господарського, адміністративного тощо) наявні відповідні фактичні дані, що не підтверджують легітимність засад (приводів) для одержання суб'єктом грошових коштів або іншого майна, а також доходів від них. Такі фактичні дані (докази) повинні обов'язково мати процесуальне закріплення. Активи є незаконними, мають охоплюватися умислом винної особи, а віднесення будь-чого до категорії «докази» є прерогативою відповідного правозастосовного органу, а не особи, яка вчиняє протиправну поведінку.

З огляду на положення ст. 368² КК України, відповідальність за передбачений цією статтею злочин виключається, якщо: а) немає значного розміру активів, які набуті у власність або передають; б) предметом злочинного посягання є щось інше, ніж грошові кошти, інше майно або доходи від грошових коштів і майна (зокрема, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру) незалежно від їх розміру.

Розмір (вартість) активів (грошових коштів, іншого майна та доходів від грошових коштів і майна) має перевищувати одну тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Суму неоподаткованого мінімуму встановлюють на рівні податкової соціальної пільги, визначеної пп. 169.1.1 п. 169.1 ст. 169 розділу IV КК України для відповідного року (тобто в розмірі, що дорівнює 50 % від розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року, – для будь-якого платника податку). Отже, неоподатковуваний мінімум доходів громадян = Податкова соціальна пільга (50 % від прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року, тобто 50 % від 1600 грн у 2017 році = 800 грн). Слід зазначити, що у 2015 році розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян для кваліфікації корупційних злочинів (серед яких і незаконне збагачення) становив 609 грн, у 2016 році – 689, у 2017 році – 800, водночас, такий розмір є незмінним (стабільним) протягом відповідного звітного податкового року та діє в період з 1 січня до 31 грудня такого звітного податкового року.

Процес отримання *активів у власність* може мати дві форми:

1) учинення певних видів злочинів чи адміністративних правопорушень;

2) учинення певних юридичних фактів або правовідносин, які згодом можуть бути визнані неправомочними.

Процес набуття активів у власність шляхом учинення певних видів злочинів чи адміністративних правопорушень може мати безліч форм учинення цих корупційних діянь:

– неправомірна вигода – грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, надають або одержують без законних підстав;

– вимагання – вимога передання чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб тощо;

– протекціонізм – надання ресурсів громадянами, які входять до певної привілейованої групи, або система добору кадрів на службу, вирішення різного роду службових справ завдяки протекції, знайомствам тощо;

– непотизм (дружба, кумівство, сімейність) – надання родичам або знайомим посад незалежно від їхніх професійних здібностей, а також надання їм пільгових послуг і ресурсів;

– фаворитизм – це несправедливе, упереджене заступництво для улюбленців на службі на шкоду справі, а саме потурання, отримання незаконних привілеїв, призначення послуг або надання ресурсів від посадової особи родичам, знайомим за їх приналежність до партії, релігії тощо. Отже, фаворитизм і непотизм трапляється тоді, коли покровитель, наділений владою, просуває фаворита кар'єрними сходами незалежно від його досвіду, заслуг та успіхів;

– лобізм (лобіювання) – скоординована практика обстоювання інтересів або чинення тиску на законодавців і чиновників неурядовими організаціями, фінансово-промисловими групами чи етнічними спільнотами на користь того чи того рішення;

– обман – отримання власної вигоди чи вигоди для третьої сторони внаслідок обману громадянина чи юридичної особи;

– розтрата бюджетних коштів – заволодіння ресурсами особами, які мають владу або контроль над будь-чим цінним;

– зловживання владою або службовим становищем – умисне, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для себе чи іншої фізичної або юридичної особи використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби;

– клановість, що сприяє суб'єктивізму в системі управління й організації, ухваленню управлінських рішень не на користь установи, а на користь клану.

Також можуть учиняти дії, пов'язані з незаконним розподілом і перерозподілом громадських ресурсів і фондів; незаконним присвоєнням громадських ресурсів в особистих цілях, незаконною приватизацією, незаконною підтримкою та фінансуванням політичних структур (партій тощо), наданням пільгових кредитів, замовлень; «блат» (використання особистих контактів для отримання доступу до громадських ресурсів – товарів, послуг, джерел доходів, привілеїв, надання різних послуг родичам, друзям, знайомим).

До суспільно небезпечних протиправних діянь, що передували вчиненню злочину, передбаченого ст. 368² КК України, можна віднести:

– незаконні дії з майном і фінансами, що знаходяться у віданні або на яке поширюється вплив суб'єкта корупції (злочини, передбачені ст. 191, 206², 210, 211, 212, 212¹, 218¹, 219, 222, 233, 262, 410 КК України, ст. 423 КК України – щодо військового майна);

– отримання незаконної вигоди суб'єктом корупції чи близькими особами, не пов'язане з викраденням (заволодінням) майном (ст. 189, 368, 368³, 368⁴, 369, 369² КК України);

– службова недбалість (ст. 367 КК України);

– підроблення документів (ст. 220², 223¹, 223², 358, ч. 2 ст. 366 КК України);

– інші види зловживання владою та службовим становищем (ст. 206, 353, 364, 364¹, 365, 365¹, 365², 375, 410, 423, 424 КК України).

Водночас передбаченою є можливість набуття у власність активів шляхом учинення інших злочинів, зокрема:

– різноманітні види викрадення майна та заволодіння ним, а також суміжні злочини (ст. 185, 186, 187, 189, 190, 191, 210, 355 КК України);

– торгівля людьми (ст. 149, 302, 303 КК України)

– незаконні операції з предметами, які заборонені чи обмежені в обігу (ст. 199, 200, 201, 203¹, 204, 216, 224, 263¹, 265,

300, 301, 305, 307, 310, 311, 312, 313, 320, 321, 321¹, 359 КК України);

– незаконна підприємницька чи інша злочинна діяльність (ст. 201, 203², 213, 246, 249, 268 КК України);

– протидія законній господарській діяльності (ст. 206 КК України);

– порушення порядку фінансування виборчої політичної партії, передвиборної агітації, агітації із всеукраїнського або місцевого референдумів (ст. 159¹ КК України);

– злочини проти правосуддя (ст. 372, 375, 376, 376¹, 382, 383, 396 КК України).

1.3. Характеристика способів учинення незаконного збагачення

Способи вчинення незаконного збагачення передбачають дві альтернативні дії:

1) *набуття таких активів у власність;*

2) *передання таких активів будь-якій іншій особі.*

Набуття необхідно тлумачити як процес отримання права власності на активи, які є предметом незаконного збагачення, особою, яка є суб'єктом кримінальної відповідальності, що передбачено ст. 368² КК України.

Оскільки основним предметом незаконного збагачення є кошти, отримані протиправним способом, набуття права власності на такі кошти можуть здійснювати такими шляхами:

а) отримання коштів безпосередньо або через посередників і подальше набуття власності на такі кошти та використання їх. Фактичне володіння коштами розпочинається з моменту передання (вручення) їх фігуранту (отримання ним) і заволодіння коштами. Це може бути відображено в учиненні таких діянь:

– зберігання коштів готівкою;

– зберігання коштів на банківських рахунках інших осіб;

– витрати коштів на особисті потреби та потреби своєї сім'ї (оплата відпочинку, закордонного навчання дітей, ремонту в квартирі тощо);

– придбання коштовностей (ювелірні вироби та прикраси) і предметів розкоші (коштовні годинники, мобільні телефони, взуття, одяг, різні аксесуари (сумки, гаманці), меблі тощо);

– придбання дорогої комп'ютерної та побутової техніки;

– придбання дорогих тварин (собаки, кішки, коні тощо);

– придбання нерухомого майна (квартира, житловий будинок, гараж чи інше приміщення, земельна ділянка);

– придбання рухомого майна (автотранспорт, корабель, катер, човен, літак тощо);

– придбання нерухомого майна (квартири, будинку, гаража, інших приміщень);

– будівництво за кошти квартири, будинку, гаража, інших приміщень чи об'єктів;

– вкладання коштів у бізнес родичів або друзів;

– вивезення коштів за кордон (особисто, через посередників, фірми-одноденки) з можливістю здійснення перед цим конвертації національної валюти в іноземну. Згодом виведені в іноземні держави кошти може бути використано для:

1) придбання іноземних юридичних осіб, зокрема офшорних;

2) придбання за кордоном нерухомого майна або його частки (квартира, житловий будинок, гараж чи інше приміщення, земельна ділянка);

3) вкладання в банківські рахунки чи придбання цінних паперів у закордонних резидентів;

4) придбання в іноземних державах рухомого майна (автотранспорт, корабель, катер, човен, літак тощо);

5) здійснення інших витрат (придбання вартісних членських внесків до іноземних впливових організацій чи елітних клубів);

– учинення інших операцій з легалізації незаконно отриманих коштів;

б) отримання майна (рухомого, так і нерухомого) безпосередньо або через посередників, подальше набуття власності на таке майно та його використання. Такі дії можуть бути полягати в учиненні:

– отримання рухомого майна (автотранспорт, корабель, катер, човен, літак тощо);

– отримання коштовностей (ювелірні вироби та прикраси) і предметів розкоші (коштовні годинники, мобільні телефони, взуття, одяг, різні аксесуари (сумки, гаманці), меблі тощо);

– отримання дорогої комп'ютерної та побутової техніки;

– отримання дорогих тварин (собаки, кішки, коні тощо);

– отримання нерухомого майна або його частки (квартира, житловий будинок, гараж чи інше приміщення, земельна ділянка);

– отримання будівельних матеріалів під час будівництва квартири, будинку, гаража чи інших приміщень або об'єктів;

– учинення інших операцій з легалізації незаконно отриманого майна.

Під час доказування набуття (отримання та використання) активів необхідно встановлювати їх належність безпосередньо особі, яку підозрюють у незаконному збагаченні. Важливе значення має встановлення моменту (часу) набуття права власності:

– право власності на майно виникає з моменту прийняття активів, якщо інше не передбачене законодавством. Дарунок будуть вважати таким, що є прийнятим обдаровуваним за відсутності відмови обдаровуваного, якщо дарунок направлено обдаровуваному без його попередньої згоди. Прийняття обдаровуваним документів, які посвідчують право власності на річ, інших документів, які посвідчують належність дарувальникові предмета договору, або символів речі (ключів, макетів тощо) є прийняттям дарунка;

– на об'єкти нерухомості, права на які підлягають державній реєстрації, право власності в набувача виникає з дня державної реєстрації, а не в момент фактичного передання майна або в будь-який інший момент, визначений угодою сторін (наприклад, передача ключів від будинку не свідчить про набуття права власності на будинок за відсутності договору та державної реєстрації);

– для набуття набувачем права власності на майно і припинення права власності на цей об'єкт у відчужувача майна необхідна наявність таких складових: укладення договору (у передбачених ст. 208, 209 ЦК України випадках – нотаріальне посвідчення або письмова форма); виконання договору та у визначених законом випадках – державна реєстрація. Сторони договору вправі встановити додаткові (відкладальні або скасувальні) умови, а в разі переходу права власності на рухомі речі – самостійно визначити момент переходу права власності;

– право власності на квартиру, дачу, гараж або іншу будівлю чи приміщення чи їх відповідну частку члена житлово-будівельного, дачного, гаражного чи іншого кооперативу виникає за умови повного внесення пайових внесків;

– право власності обдаровуваного на дарунок виникає з моменту його прийняття. Прийняття обдаровуваним документів, які посвідчують право власності на річ, інших документів, що

посвідчують належність дарувальникові предмета договору, або символів речі (ключів, макетів тощо) є прийняттям дарунка;

– право власності на майно у випадку прийняття спадщини виникає з часу відкриття спадщини (ч. 5 ст. 1268 ЦК України);

– право власності на новостворену рухому річ виникає в особи, яка її виготовила (створила), у той момент, коли внаслідок виготовлення чи створення з'являється об'єкт, який можуть кваліфікувати як нову річ, якщо інше не встановлено договором або законом. Для рухомих речей право власності виникає з моменту закінчення відповідної діяльності (виготовлення, збирання, перероблення тощо);

– право власності на новостворене нерухоме майно виникає з моменту завершення будівництва. Якщо в договорі або законі передбачено прийняття нерухомого майна до експлуатації, право власності виникає з моменту прийняття його до експлуатації (прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів регулює відповідний Порядок, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2011 року № 461). Якщо право власності на нерухоме майно відповідно до закону підлягає державній реєстрації, право власності виникає з моменту державної реєстрації. Водночас визнання права власності на об'єкт незавершеного будівництва (на недобудоване нерухоме майно) у судовому порядку ЦК України не передбачає. Здебільшого суди визнають право власності на «незакінчений будівництвом об'єкт»; «на будівельні матеріали під забудову жилого будинку та літньої кухні як об'єкт незавершеного будівництва»; «на будівельні матеріали, які були використані в процесі будівництва й існують у вигляді домоволодіння: житловий будинок, прибудову, тамбур, літню кухню, сарай, душову, вбиральню, огорожу, вимощення, цистерну»; «на будівельні матеріали та конструктивні елементи, з яких складається будинковолодіння»; «на майнові права на нерухомість» тощо. У таких випадках необхідно використовувати термінологію, яку застосував законодавець у ст. 331, 876 ЦК України та Законі України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» – «об'єкт незавершеного будівництва» або «об'єкт будівництва».

Під час встановлення належності активів, які є предметом незаконного збагачення, є вірогідність змішування легальних

активів особи, членів її сім'ї чи інших осіб з активами, які отримані протиправним шляхом, у таких випадках:

– **право спільної часткової власності:** власність двох чи більше осіб із визначенням часток кожної з них у праві власності є спільною частковою власністю (ст. 356 ЦК України). Підставами виникнення права спільної часткової власності, зокрема, можуть бути: придбання у власність майна двома чи більше особами за цивільно-правовими угодами; договір про спільну діяльність; домовленість подружжя шляхом укладення шлюбного договору вважати майно, набуте за час шлюбу, спільною частковою власністю; прийняття спадщини кількома спадкоємцями; передача займаних квартир (будинків), житлових приміщень у гуртожитках у порядку приватизації в спільну часткову власність за письмовою згодою всіх повнолітніх членів сім'ї, які постійно мешкають у квартирі (будинку), житлових приміщеннях у гуртожитках. Спільну власність вважають частковою, якщо договором або законом не встановлено спільну сумісну власність на майно. Учасники спільної часткової власності мають право на частку у праві власності на майно (ч. 1 ст. 356 ЦК України), а не на конкретно визначену частку в майні. Спільна часткова власність характеризується множинністю суб'єктів і єдністю об'єкта. Відповідно до цієї концепції, кожному із співвласників спільної часткової власності не може належати частка самого майна. Ідея спільної часткової власності в тому й полягає, що майно належить усім співвласникам одночасно. Згідно з нормою ст. 357 ЦК України, частки у праві спільної часткової власності вважають рівними, якщо інше не встановлено за домовленістю співвласників або законом;

– **право спільної сумісної власності:** спільна сумісна власність – це власність двох або більше осіб без визначення часток кожного з них у праві власності. Відповідно до чинного законодавства, спільною сумісною власністю є: майно, набуте подружжям за час шлюбу, якщо інше не встановлено договором або законом (ч. 3 ст. 368 ЦК України, ст. 60 Сімейного кодексу України); майно, набуте внаслідок спільної праці та за спільні грошові кошти членів сім'ї, якщо інше не встановлено договором, укладеним у письмовій формі (ч. 4 ст. 368 ЦК України); майно, набуте батьками і дітьми за рахунок їхньої спільної праці чи спільних коштів (ст. 175 Сімейного кодексу України); земельні ділянки членів фермерського господарства, якщо інше не передбачено угодою між ними (ст. 89 Земельного

кодексу України); квартира (будинку), передані під час приватизації з державного житлового фонду за письмовою згодою всіх повнолітніх членів сім'ї, які постійно мешкають у цій квартирі (будинку), у їх спільну сумісну власність (ч. 2 ст. 8 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду»); приміщення загального користування, опорні конструкції багатоквартирного будинку, механічне, електричне, сантехнічне та інше обладнання, а також споруди, будівлі, які призначені для забезпечення потреб усіх власників квартир, а також власників нежитлових приміщень, які розташовані в багатоквартирному житловому будинку, належать співвласникам будинку (ч. 2 ст. 382 ЦК України); майно, набуте жінкою та чоловіком за час спільного проживання однією сім'єю, які не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними (ст. 74 Сімейного кодексу України). Розпорядження майном, що є у спільній сумісній власності, здійснюються за згодою всіх співвласників. У разі вчинення одним зі співвласників правочину щодо розпорядження спільним майном вважається, що він учинений за згодою всіх співвласників. Згода співвласників на вчинення правочину щодо розпорядження спільним майном, який підлягає нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, має бути висловлена письмово і нотаріально посвідчена. Співвласники мають право вповноважити одного з них на вчинення правочинів щодо розпорядження спільним майном. Правочин щодо розпорядження спільним майном, учинений такою особою без повноважень або з перевищенням повноважень, може бути визнаний судом недійсним за позовом іншого співвласника.

Злочин є *закінченим* з моменту, коли особа (фігурант) набула у власність активи в значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, а так само передала такі активи будь-якій іншій особі. Наприклад, якщо предметом злочину буде нерухома річ, яка підлягає державній реєстрації, то право власності в особи виникне лише з моменту державної реєстрації права власності на нерухоме майно, і лише після цього злочин будуть вважати закінченим;

в) передача активів особою (фігурантом) будь-якій іншій особі. Передання активів розуміють як укладення будь-яких правочинів, на підставі яких виникає право власності або право

користування на активи, а також надання іншій особі грошових коштів чи іншого майна для укладення таких правочинів.

Залежно від схем отримання злочинних коштів, можливостей особи з маскуванню отриманих активів і способів їх використання та приховування, фігуранти можуть застосовувати для передання активів будь-яких інших осіб, зокрема:

- близькі особи й інші родичі;
- друзі;
- партнери з незаконного бізнесу;
- колишні партнери із законного бізнесу;
- юридичні особи, які можуть належати як родичам та друзям, так і стороннім особам, однак які використовують з метою легалізації незаконно отриманих коштів. Такі юридичні особи можуть бути зареєстровані як в Україні, так і в іноземних державах.

Передання активів можуть здійснювати в такий спосіб:

- фігурант спочатку отримує активи сам і лише після цього передає їх будь-якій іншій особі, причому форма активів може бути змінена фігурантом, наприклад, незаконно отриманий коштовний годинник може бути проданий, а отримані кошти передані фігурантом іншій особі для подальшого їх використання);

- з відома фігуранта активи передають іншій особі(-ам) безпосередньо від учасників чи посередників протиправних угод (тобто на проханням чи за згодою особи здійснюють своєрідне переадресування активів), водночас, фізичне володіння активами минає фігуранта.

Зазначені в ч. 1 ст. 368² КК України дії за незаконного збагачення можуть мати разовий або багаторазовий (накопичувальний) характер.

1.4. Способи приховування незаконного збагачення

Важливе значення для оперативно-розшукової характеристики має встановлення способів приховування незаконного збагачення.

Типологія незаконного збагачення є стандартною для всіх країн: незаконне заволодіння майном унаслідок зловживання владою або службовим становищем; упередженість під час проведення тендерів (державних закупівель); корупційні схеми працевлаштування; провладний тиск (торгівля впливом);

незаконне фінансування партій; шахрайство з державними коштами (залучення їх до комерційної діяльності); захоплення земельних ділянок; одержання неправомірної вигоди тощо. Вивчення досвіду в цьому напрямі надало можливість визначити напрями приховування незаконного збагачення, а саме:

- а) джерел отримання (походження) протиправних активів;
- б) набуття активів;
- в) володіння (використання) отриманих активів.

До способів приховування джерел отримання (походження) незаконного збагачення належать:

– виграш у лотерею, розіграш призів (коштів) якої був як в Україні, так і в іншій державі;

– здійснення фіктивної підприємницької діяльності родичами фігуранта (наприклад, утримання збиткового масажного чи косметичного салону);

– нібито отримання коштів у спадщину після померлого родича;

– повідомлення про нібито отримання кладу чи накопичення активів протягом певного періоду родичами;

– здійснення фіктивної підприємницької діяльності (наприклад, утримання збиткового масажного чи косметичного салону);

– взяття в кредит коштів у друзів, які не є суб'єктом електронного декларування;

– купівля чужого винаходу та його оформлення на себе з подальшим отриманням дивідендів.

До способів приховування набуття активів належать:

– оформлення активів на родичів, друзів, партнерів із бізнесу чи на інші суб'єкти (наприклад, зберігання коштів на банківських рахунках інших осіб);

– надання (придбання, дарування) родичам коштовних подарунків;

– придбання активів за заниженою вартістю (наприклад, базова комплектація транспортного засобу чи наявність пошкоджень у неї);

– перерозподіл прав на різних етапах будівництва житлового чи іншого приміщення;

– розміщення коштів на рахунках нерезидентів;

– виведення активів за кордон особисто, через посередників або з використанням фірм-одноносок, що передбачає можливість здійснення перед цим конвертації

національної валюти в іноземну валюту з метою придбання іноземних юридичних осіб; придбання за кордоном рухомого або нерухомого майна; вкладання в банківські рахунки чи придбання цінних паперів у закордонних резидентів; учинення інших дій.

До *способів приховування володіння (використання) отриманих активів* належать:

- придбання дешевих копій подібних до коштовних годинників, коштовностей чи інших дорогих речей;
- здійснення операцій з купівлі-продажу коштовних предметів за готівку;
- зберігання коштів у готівці в тайниках чи сховищах;
- здійснення фінансових операцій з активами за кордоном (оплата коштовного відпочинку, оплата закордонного навчання дітей, оплата коштовного ремонту в квартирі, що знаходиться за кордоном тощо).

2. ЗАХОДИ З ВИЯВЛЕННЯ ТА ПЕРЕВІРКИ ІНФОРМАЦІЇ ПРО НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ

2.1. Напрями отримання та способи перевірки інформації про незаконне збагачення

Виявлення злочину, відкриття кримінального провадження подеколи блокується невизнанням вини обвинуваченим, дефамацийною тактикою адвокатів, які спростовують доказову базу, ставлять під сумнів кваліфікацію слідчих (детективів) і прокурорів, ініціюють призначення численних експертиз тощо. Ці чинники призводять до зволікання в притягненні до відповідальності винних осіб і поверненні до бюджету незаконно здобутих коштів.

1. Здійснення працівниками правоохоронних органів, що наділені повноваженнями з протидії незаконному збагаченню, оперативного пошуку про осіб і факти, які засвідчують незаконне збагачення. Дані про незаконне збагачення може бути отримано за результатами:

а) аналізу інформації, що міститься в заявах, повідомленнях громадян, викривачів, осіб, які конфіденційно співробітничать з правоохоронними органами, посадових осіб, громадських організацій, засобів масової інформації, мережі Інтернет, які містять підтвердження, що в уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування особи є:

– невідповідність наявності активів задекларованим доходам і статкам (наприклад, вартість відпочинку, що значно перевищує отримані доходи або постійне здійснення високовартісних закордонних поїздок);

– наявність незадекларованих транспортних засобів, нерухомого майна (будинків, квартир, інших приміщень), коштовностей, дорогих предметів та інших речей, зокрема за кордоном;

– наявність задекларованих транспортних засобів, коштовностей, дорогих предметів та інших речей, що можуть бути отримані внаслідок учинення протиправних діянь;

– наявність у родичів активів, які вони ніколи не змогли б придбати, з огляду на їхню вартість;

– здійснення сумнівних операцій з продажу/купівлі чи інших угод з рухомим цінним майном або нерухомим майном;

б) виконання письмових доручень і постанов слідчого, вказівок прокурора, ухвал слідчого судді, суду, матеріалів правоохоронних органів, запитів та повідомлень правоохоронних органів інших держав і міжнародних правоохоронних організацій;

в) вивчення адміністративних і кримінальних проваджень за фактом учинення корупційних злочинів, фігурантами яких є особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у яких:

– фігуранти отримують (пропонують) неправомірну вигоду в розмірах, що значно перевищують 1000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян;

– під час здійснення слідчих (розшукових) дій у фігурантів або членів їхніх сімей виявляють не задекларовані транспортні засоби, гроші, коштовності, що значно перевищують 1000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян;

– під час здійснення слідчих (розшукових) дій у фігурантів або членів їхніх сімей виявляють транспортні засоби, гроші, коштовності, що значно перевищують 1000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян і походження яких засвідчує протиправність шляхів їх набуття;

г) використання методів і засобів оперативно-розшукової діяльності, спрямованих на пошук фактичних даних про протиправну діяльність уповноважених осіб на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, пов'язану з незаконним збагаченням.

2. Подальшим кроком є перевірка отриманої інформації про можливе незаконне збагачення осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а також факти, що засвідчують таку протиправну діяльність. Із цією метою:

– подають запити до органів державної влади, місцевого самоврядування, установ, організацій щодо отримання копій наказів про призначення, звільнення, отримання особової картки;

– отримують інформацію з офіційних сайтів Президента України, Кабінету Міністрів України, міністерств, відомств, їхніх територіальних підрозділів, установ, організацій, органів місцевого самоврядування (відомості про призначення);

– здійснюють аналіз декларацій особи з 2015 року та на час здійснення перевірки, перевіряють задекларовані активи;

– вивчають соціальні сторінки та профілі особи, її родичів з метою отримання підтверджувальних фактів про

незадеклароване майно; інших фактів, які засвідчують про витрати коштів, що значно перевищують доходи особи (коштовний відпочинок за кордоном, придбання коштовностей, дорогих речей, техніки, мобільних телефонів, тварин, відвідування високовартісних закладів харчування чи розважальних закладів тощо); встановлення родинних зв'язків, місць їх роботи (навчання, зокрема за кордоном);

– збирання інформації в мережі Інтернет (додаток А) про можливу причетність особи та/або її родичів до незаконного збагачення, учинення корупційних та інших протиправних діянь, за які таку особу не було притягнуто до покарання;

– перевірка за автоматизованими інформаційними та довідковими системами, реєстрами й банками даних Національного антикорупційного бюро, МВС, Національної поліції, Державної фіскальної служби, Державної митної служби України, а також іншими реєстрами щодо наявності інформації про: судимість, притягнення як свідка чи обвинуваченого в кримінальних справах в кримінальних провадженнях; притягнення до адміністративної відповідальності;

– отримання відомостей про особу та її майно з офіційних державних реєстрів і баз даних державних органів (додаток Б);

– залежно від займаної посади отримання та здійснення аналізу матеріалів спеціальної перевірки, яку проводили відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення спеціальної перевірки стосовно осіб, які претендують на зайняття посад, які передбачають зайняття відповідального або особливо відповідального становища, та посад з підвищеним корупційним ризиком, і внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України» від 25 березня 2015 року № 171;

– опитування особи, щодо якої надійшла інформація (повідомлення) про незаконне збагачення (за необхідністю);

– здійснення фото-, відеофіксації об'єктів, які можуть бути предметом незаконного збагачення;

– встановлення й опитування осіб, що працюють чи мешкають з особою, яку перевіряють за фактом незаконного збагачення, що можуть надати інформацію про: незадеклароване майно; інших фактів, які засвідчують про значні витрати коштів, що значно перевищують доходи особи (відпочинок за кордоном, придбання коштовностей, високовартісних речей, техніки, мобільних телефонів, тварин, відвідування дорогих закладів

харчування чи розважальних закладів тощо); встановлення родинних зв'язків, місця їх роботи (навчання, зокрема за кордоном); можливу причетність особи та її родичів до незаконного збагачення, учинення протиправних діянь, за які така особа не понесла покарання;

– встановлення та опитування інших осіб, які можуть надати інформацію про протиправні джерела походження активів і способи їх використання;

– здійснення попередніх розрахунків і перевірка платоспроможності особи, яка, можливо, причетна до незаконного збагачення, членів її сім'ї: отримують документи (копії), які засвідчують отримані доходи особою з 1998 року до моменту початку здійснення перевірки; перевірка наявності в особи грошових коштів, цінних паперів, цінного рухомого майна та нерухомого майна (квартири, будинки, земельні ділянки тощо), а також наявних корпоративних прав і нематеріальних активів.

3. За результатами збору й аналізу отриманої інформації створюють досьє на особу та визначають можливість її причетності або непричетності до незаконного збагачення. Якщо є достатньо фактів, які вказують на наявність ознак, що засвідчують незаконне збагачення, вирішують питання щодо реєстрації матеріалів у Єдиному реєстрі досудових розслідувань.

Отже, шляхом перевірки фінансових зобов'язань і статків особи за всіма наявними в державі базами даних (реєстрів) можна дійти висновку, що арифметична розбіжність доходів та видатків є підставою для виклику громадянина для уточнення даних і пояснення виявлених фінансових похибок. У разі неможливості надання інформації про законні джерела походження активів, які є у власності особи, виникає обґрунтована підозра щодо вчинення корупційного правопорушення – незаконного збагачення.

2.2. Використання аналітичних можливостей у виявленні та розслідуванні незаконного збагачення

Правоохоронці-аналітики здійснюють повне й усебічне інформаційне забезпечення співробітників у межах антикорупційного законодавства, оперативно-розшукової діяльності чи досудового розслідування правоохоронного органу шляхом глибокого аналізу інформації стосовно об'єкта, який досліджують. Такими об'єктами переважно є фігуранти оперативно-розшукових справ чи кримінальних проваджень.

Дослідження здійснюють з використанням відомчих банків даних, баз і банків даних інших органів державної влади, до яких надано доступ, відкритих джерел даних у всесвітній мережі Інтернет та можливостей програмно-аналітичних комплексів.

Планування заходів під час виявлення та розслідування незаконного збагачення залежить, насамперед, від якісного пошуку, кваліфікованого аналізу й узагальнення наявної інформації. Також важливим є логічне відображення отриманих даних у зручній для візуального сприйняття формі. Пріоритетним нині є схематичний формат.

Схематичне відображення інформації стосовно фігуранта чи підозрюваного дає змогу виокремити головне та визначити першочергові заходи або слідчі (розшукові) дії.

Отже, після відкриття кримінального провадження чи в межах превентивних антикорупційних заходів у встановленому порядку до інформаційно-аналітичних підрозділів скеровують запит для проведення аналітичного дослідження.

У цьому запиті зазначають анкетні дані осіб, щодо яких проводять дослідження, чи будь-які інші відомості, за по яких можливо ідентифікувати особу (наприклад: реєстраційний номер облікової картки платника податків; реквізити документів, що посвідчують особу; номер мобільного терміналу).

Здебільшого стосовно досліджуваної особи встановлюють характеристичні відомості, адреси реєстрації та проживання, майновий стан, контактні дані, наявність рухомого та нерухомого майна, родинні зв'язки, найближче коло пов'язаних осіб тощо.

Окремо досліджують відповідність задекларованого майна реальним доходам, наявність незадекларованого майна чи майна сумнівного походження як прямої ознаки незаконного збагачення суб'єктів декларування, тобто встановлення відповідності їхнього рівня життя наявним у них і членів їхньої

сім'ї майну й одержаним доходам згідно з декларацією особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Першочерговим матеріалом для аналітичного дослідження є відомості з Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, Національного агентства з питань запобігання корупції (<https://public.nazk.gov.ua/>), за допомогою якого вповноважені особи відображають майнове та фінансове становище своєї родини.

Так, у разі відповідності анкетних даних працівники здійснюють пошук усієї наявної інформації у відомчих банках даних та інших органів державної влади, відкритих джерел даних у мережі Інтернет і зіставляють з відомостями, зазначеними в Єдиному державному реєстрі декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, для виявлення невідповідності між рівнем життя суб'єктів декларування (членів їхньої сім'ї) і задекларованими ними майном і доходами.

З метою повного й усебічного аналізу майнового та фінансового становища близьких родичів уповноваженої особи аналітики звертаються із запитом до відповідних органів Міністерства юстиції України для отримання відомостей з Державного реєстру актів цивільного стану громадян щодо інших можливих близьких родичів, які вповноважена особа могла не зазначити в декларації (чоловік/дружина, діти, батьки з обох сторін, брати/сестри тощо). *У цих реєстрах наявна інформація про дату народження, дату смерті, дати реєстрації та розірвання шлюбу, інформація щодо усиновлення, відомості про зміну анкетних даних тощо.*

Таким чином, для об'єктивного пошуку наявної інформації стосовно вповноваженої особи та членів її сім'ї встановлюють:

- місце народження;
- реєстраційний номер облікової картки платника податків;
- документи, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України (паспорт громадянина України, паспорт громадянина України для виїзду за кордон тощо);
- документи, що посвідчують особу та підтверджують її спеціальний статус (посвідчення водія, посвідка на постійне чи тимчасове проживання);

– фотозображення особи, оскільки такі дані будуть використовувати для заповнення пошукових форм у різних банках даних чи мережі Інтернет.

Зазначені відомості можна отримати з таких реєстрів чи банків даних: Державний реєстр фізичних осіб – платників податків (розпорядник – Державна фіскальна служба України), Єдина інформаційно-аналітична система управління міграційними процесами (Державна міграційна служба України), Національна автоматизована інформаційна система (Головний сервісний центр Міністерства внутрішніх справ України).

Одним з ключових моментів аналітичного дослідження є використання програмно-аналітичних комплексів IBM I2 Analyst Notebook. За допомогою цього комплексу отриману інформацію узагальнюють і візуалізують у вигляді схеми, а також здійснюють аналіз значних масивів даних, отриманих із різних банків даних.

Таким чином, інформацію про місце реєстрації особи та членів її сім'ї можна отримати за письмовим зверненням до адресно-довідкового бюро територіальних органів Державної міграційної служби. Однак місце реєстрації осіб не завжди відповідає фактичному місцю проживання, тому слід встановлювати всі можливі адреси проживання й надалі перевіряти підстави проживання за ними.

Відомості про можливі місця проживання можна отримати з таких масивів даних: Інтегрована інформаційно-пошукова система органів внутрішніх справ України, Інформаційний портал Національної поліції України.

Інформацію про нерухоме майно осіб, яких перевіряють, і власника нерухомості, де фактично проживають зазначені особи, отримують з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно ДП «Національні інформаційні системи» Міністерства юстиції України.

Транспортні засоби, що зареєстровані чи були зареєстровані на осіб, яких перевіряють, можна виявити в Національній автоматизованій інформаційній системі, що є складовою Єдиного державного реєстру МВС України. Під час аналізу слід встановлювати попередніх власників транспортних засобів, а також осіб, яким було продано транспортні засоби, осіб з правом користування, а також адміністративні протоколи, складені на особу, яка керувала цим транспортним засобом, що допоможе встановити родинний або інший зв'язок.

Непоодинокими є випадки, коли в осіб, яких перевіряють, немає зареєстрованих транспортних засобів. У такому разі зазначених осіб слід перевіряти на факт притягнення до адміністративної відповідальності за порушення Правил дорожнього руху за допомогою Інтегрованої інформаційно-пошукової системи органів внутрішніх справ України чи Інформаційного порталу Національної поліції України або перевіряти за Єдиним реєстром довіреностей Міністерства юстиції України щодо видачі на їх ім'я довіреностей на право користування транспортними засобами чи страхових полісів, скориставшись реєстром Моторного (транспортного) страхового бюро України.

Під час аналізу слід здійснювати зіставлення на момент придбання/продажу/оренди вартості об'єктів рухомого чи нерухомого майна, зазначеного в декларації, з орієнтовною вартістю схожих об'єктів у мережі Інтернет. Для цього можна використовувати такі ресурси: <https://auto.ria.com>; <https://ab.ua>; <https://megarent.ua>; <https://www.olx.ua>; <http://www.cityscale.com.ua>; <https://dom.ria.com> тощо.

Останніми роками поширеною стала тенденція декларування вповноваженими особами антикваріату, дорогоцінних ювелірних виробів чи одиниць зброї. У цьому разі наявність одиниць зброї можна перевірити за допомогою Інтегрованої інформаційно-пошукової системи органів внутрішніх справ України чи Інформаційного порталу Національної поліції України, а щодо антикваріату та дорогоцінних ювелірних виробів постає проблема, оскільки немає жодного ресурсу з реєстрацією зазначених об'єктів.

Слід акцентувати увагу на джерелах доходу осіб, яких перевіряють, і членів їхніх сімей, оскільки це надасть можливість встановити спроможність придбання зазначеного ними майна, відповідність грошових активів, а також їхні фінансові зобов'язання.

Розпорядником такої інформації є Державна фіскальна служба України чи Пенсійний фонд України.

Також аналізують відомості щодо суб'єктів господарської діяльності, керівниками, засновниками (співзасновниками) чи інвесторами яких є уповноважена особа або їхні близькі родичі. Такі відомості отримують з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань ДП «Національні інформаційні системи» Міністерства юстиції України. Як альтернативний варіант можна

використовувати комерційне рішення для бізнесу «YOUCONTROL» <https://youcontrol.com.ua/> чи Інтернет бот «@OpenDataUABot» у мобільному месенджері «Telegram».

Використовуючи відомості з міжвідомчої системи «Аркан», можна отримати інформацію про країну відвідування, тип транспортного засобу, на якому перетинав кордон, з ким перетинав державний кордон і документи, що дають право в'їзду/виїзду з України. Під час аналізу цих відомостей можна встановити, чи були поїздки за кордон робочими, чи здійснені з метою відпочинку, встановити додаткові зв'язки осіб, яких перевіряють, приватні автомобілі, якими перетинали кордон, і чи були водіями.

Для встановлення способу життя, місць перебування осіб, яких перевіряють, відвідуваних закладів, кола їхніх зв'язків, здійснюють пошук, відбір і збирання інформації, отриманої з мережі Інтернет, та її аналіз.

З метою якісного аналізу даних доцільно використовувати технологію OSINT (Open Source Intelligence – розвідка за відкритими даними)¹.

Наприклад, для пошуку інформації в мережі Інтернет стосовно вповноваженої особи або її близького оточення є поняття «ідентифікатор пошуку». Це будь-які ключові слова, які стосуються конкретної особи або підприємства, наприклад: номер мобільного телефону, код ЄДРПОУ, автомобільний номер тощо. Під час пошуку в пошукових системах таку інформацію доцільно брати в лапки («0501992814»).

Соціальні мережі є потужним джерелом висвітлення стилю життя, місць перебування осіб, яких перевіряють, відвідуваних закладів, кола зв'язків. Навіть у разі, якщо особа, яку перевіряють, не користується соцмережами, активними користувачами є особи з близького її оточення. Наприклад: застосовують інструмент пошуку інформації Graph Search у соціальній мережі Facebook, за допомогою якого можна знаходити додаткову інформацію про людей (прихованих друзів), місцеперебування особи, фотографії та інші записи, що людина коментувала або відмічала, відео, на яких особа помічена.

У разі виявлення ознак корупційного правопорушення, аналітичне дослідження та інші матеріали також надсилають до

---

¹ Відеоуроки щодо професійного пошуку та аналізу відкритої інформації розміщено на веб-сайті «Osint Academy. Онлайн-курси «стрілби по корупції». URL: <http://osint.academy/2016/09/06/osint-dlya-vsikh-vidkrito-dostup-do-bezkoshtovogo-online-navchannya/>.

спеціально вповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції за правилами підслідності.

За результатами аналітичного дослідження та інших підтверджувальних матеріалів розпочинають досудове розслідування та проводять відповідні негласні слідчі (розшукові) дії. Зокрема, у межах кримінального провадження отримують тимчасовий доступ до речей і документів (інформації стосовно абонентського номера, що знаходиться в операторів мобільного та стільникового зв'язку України) особи, за допомогою якої можна додатково встановити місце проживання, роботи та дозвілля, найближче коло осіб, марка та модель телефону тощо.

2.3. Особливості здійснення перевірки платоспроможності особи – суб'єкта розслідування незаконного збагачення

Важливим компонентом доказування в кримінальних провадженнях щодо незаконного збагачення є перевірка можливості легального набуття виявлених активів підозрюваним і доказування характеру їх протиправного походження. Платоспроможність підозрюваного визначають шляхом порівняльного аналізу кількості отриманих ним і членами його сім'ї прибутків (фінансового стану) з відповідними витратами. Для цього запропоновано таку формулу:

$(ЗСОД-ЗСВ)+1000 \text{ НМДГ} > \text{ПНЗ}$
(немає підстав для кримінальної відповідальності),

$(ЗСОД-ЗСВ)+1000 \text{ НМДГ} < \text{ПНЗ}$
(є підстави для кримінальної відповідальності),

де:

ЗСОД – загальна сума отриманих доходів;

ЗСВ – загальна сума витрат;

НМДГ – неоподаткований мінімум доходів громадян;

ПНЗ – предмет незаконного збагачення.

Для оцінювання фінансового стану фігуранта спершу необхідно здійснити аналіз сукупного річного доходу його та членів його сім'ї (умовно позначають як ЗСОД – загальна сума отриманих доходів), що має такі позиції:

$ЗСОД = (C1 + C1M) + (C2 + C2M) + (C3 + C3M) + (\text{члени сім'ї}),$

де:

C1 – сума річного доходу підозрюваної особи, яка ним задекларована². До цієї суми належать щомісячна заробітна плата, доходи від збережень на рахунках у банках, доходи від педагогічної та наукової діяльності, інші отримані доходи, які зазначені в декларації;

C1M – максимальна сума коштів, яку дозволено не вносити в декларацію та яка може бути теоретично в підозрюваного. Згідно з положеннями ст. 46 Закону України «Про запобігання корупції», не підлягають декларуванню наявні грошові активи (зокрема готівкові кошти, кошти, розміщені на банківських рахунках, внески до кредитних спілок та інших небанківських фінансових установ, кошти, позичені третім особам) й активи в дорогоцінних (банківських) металах, сукупна вартість яких не перевищує 50 прожиткових мінімумів, встановлених для працездатних осіб на 1 січня звітного року. До таких доходів, наприклад, можуть належати кошти, отримані внаслідок продажу певних речей, зокрема, мобільних телефонів старих моделей, коштовностей, комп'ютерної техніки тощо. Необхідно врахувати, що прожитковий мінімум щороку змінюється: для подання декларації 2015 року він становив 1218 грн, 2016 року – 1378 грн, 2017 року – 1600 грн. Таким чином, під час встановлення платоспроможності особи та членів її сім'ї необхідно враховувати щорічну суму доходів, яку вони можуть не зазначати в електронній декларації;

C2, C3... – сума річного доходу кожного повнолітнього члена сім'ї підозрюваної особи, що зазначені в декларації³. Члени сім'ї, а також їхні доходи не обов'язково можуть бути зазначені в декларації у зв'язку з різними причинами, зокрема з метою приховування злочинно отриманих статків. Інформацію про доходи членів сім'ї можна отримати за запитом з установ Державної фіскальної служби України за останні десять років. Якщо таких відомостей в установах Державної фіскальної служби України немає, показники «C2», «C3», «...» необхідно вважати сумою в 50 прожиткових мінімумів, встановлених для працездатних осіб на 1 січня звітного року;

C2M, C3M... – максимальна сума коштів, яку дозволено не вносити в декларацію і яка може бути теоретично в кожного з повнолітніх членів сім'ї підозрюваного – 50 прожиткових

---

² Для обчислення використовують доходи, отримані особою без відрахування податків.

³ Для обчислення використовують доходи, отримані особою без відрахування податків.

мінімумів, встановлених для працездатних осіб на 1 січня звітного року.

Загальну суму отриманих доходів за певний рік становлять задекларовані у звітному періоді доходи підозрюваного та членів його сім'ї, а також сума активів кожного повнолітнього члена сім'ї, що працює, яку дозволено не вносити в декларацію.

Надалі обчислюють сукупний річний дохід підозрюваного та членів його сім'ї за кожний рік з моменту первинного заповнення декларації, наприклад: ЗСОД у 2015 році + ЗСОД у 2016 році + ЗСОД у 2017 році + у наступні роки або з періоду, коли особа працює на певній посаді. Підрахунки отримання легальних доходів підозрюваного та членів його сім'ї необхідно здійснювати з 26 квітня 2015 року, коли набрала чинності ст. 368² КК України.

Проблеми з обчисленням легальних доходів підозрюваного та членів його сім'ї постають у разі приховування джерел незаконного збагачення, зокрема: а) виграш у лотерею, розіграш призів (коштів) який був в Україні чи в іншій державі; б) здійснення фіктивної підприємницької діяльності членами сім'ї підозрюваного (наприклад, утримання збиткового масажного чи косметичного салону); в) отримання активів у спадщину від померлого члена сім'ї; г) повідомлення про нібито отримання кладу чи накопичення активів протягом певного періоду одним із членів сім'ї, який не є суб'єктом декларування; д) отримання в кредит коштів у друзів, які не є суб'єктами електронного декларування.

Наступним компонентом перевірки платоспроможності особи є визначення загальної суми витрат (ЗСВ) на побутовому рівні (без урахування активів, які є предметом незаконного збагачення) підозрюваної особи та членів його сім'ї, що були здійснені за той самий період, за який обчислювали дохід. Він передбачає такі позиції:

$$\text{ЗСВ} = \text{МПП1} + \text{МПП2} + \text{МПП3} + \\ + (\text{члени сім'ї}) + \text{V1} + \text{V2} + \text{V3} + (\text{інші витрати}),$$

де:

МПП1 – сума мінімального прожиткового мінімуму підозрюваної особи, яку встановлюють щорічними законами України про державний бюджет України та відповідними

методиками⁴ відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум»⁵. Прожитковий мінімум на одну особу та для осіб, які входять до основних соціальних і демографічних груп населення, складається з вартісних величин: а) набору продуктів харчування, достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я; б) мінімального набору непродовольчих товарів, необхідного для задоволення основних соціальних і культурних потреб особи; в) мінімального набору послуг, необхідного для задоволення основних соціальних і культурних потреб особи. До основних соціальних і демографічних груп населення входять: діти віком до 6-ти років (0–5 років включно); діти віком від 6-ти до 18 років (6–17 років включно); працездатні особи (18–59 років включно); особи, які втратили працездатність (від 60 років і старше).

Розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб з розрахунку на місяць								
Дата	01.01.2015–31.08.2015	01.09.2015–31.12.2015	01.01.2016–30.04.2016	01.05.2016–30.11.2016	01.12.2016–31.12.2016	01.12.2017–31.12.2017	01.05.2017–30.11.2017	01.01.2017–30.04.2017
Сума	1218 грн	1378 грн	1378 грн	1450 грн	1600 грн	1600 грн	1684 грн	1762 грн

Складно порівняти прожитковий мінімум середньостатистичного українця та багатія, який оплачує обід сумою, більшою за місячний прожитковий мінімум, водночас, це юридично закріплені суми, якими необхідно оперувати. Якщо під час досудового розслідування будуть встановлені та документально підтверджені інші суми витрат, які характеризують стиль життя підозрюваного або членів його сім'ї, ними можна також оперувати в кримінальному провадженні;

⁴ Про затвердження Методики визначення прожиткового мінімуму на одну особу та для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення : наказ Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства економіки України, Державного комітету статистики України від 17 трав. 2000 р. № 109/95/157. *Офіційний вісник України*. 2000. № 24. С. 249. Ст. 1028; Про затвердження Методики визначення прожиткового мінімуму : наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державної служби статистики України від 3 лют. 2017 р. № 178/147/31. *Офіційний вісник України*. 2017. № 32. С. 451. Ст. 1011.

⁵ Про прожитковий мінімум : Закон України від 15 лип. 1999 р. № 966-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 38. Ст. 348.

МПМ2+МПМ3+(члени сім'ї) – сума мінімального прожиткового мінімуму кожного члена сім'ї незалежно від його віку;

V1+V2+V3+(інші витрати) – витрати, які здійснив підозрюваний або члени його сім'ї. До таких витрат належать, наприклад:

V1 – суми витрат, які зазначені в декларації підозрюваним і членами його сім'ї;

V2 – утримання транспортних засобів, якщо такі є в підозрюваного або членів його сім'ї. Зокрема, це платіж за щорічне страхування транспортного засобу; витрати на пальне, відповідно до зафіксованого кілометражі; видатки на експлуатацію транспортного засобу (за даними компанії, яка його обслуговувала, або з інших офіційних джерел);

V3 – утримання будинку, у якому мешкає або який знаходиться у власності в підозрюваній особі або членів її сім'ї, якщо така сума значно перевищує показники, закріплені в методиці визначення прожиткового мінімуму⁶. Якщо такі видатки беруть за основу, зменшується сума на утримання приміщення, визначена в мінімальному прожитковому мінімуму, наприклад, у МПМ1;

V4 – відпочинок підозрюваної особи або членів її сім'ї, якщо такі дані мають документальне підтвердження (документи, отримані від туристичного агентства, готелю, авіакомпанії, інформація про відліт/приліт, надана прикордонною службою);

V5 – витрати на утримання в дошкільних закладах і навчання дітей підозрюваного (документи про щомісячну оплату дитячого садка, навчання в школі, посеместрову оплату навчання в закладі вищої освіти в Україні чи за кордоном);

V6 – витрати на придбання дорогоцінних речей (задокументоване придбання телефонів, теле-, аудіо-,

---

⁶ Про затвердження Методики визначення прожиткового мінімуму на одну особу та для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення : наказ Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства економіки України, Державного комітету статистики України від 17 трав. 2000 р. № 109/95/157. *Офіційний вісник України*. 2000. № 24. С. 249. Ст. 1028; Про затвердження Методики визначення прожиткового мінімуму : наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державної служби статистики України від 3 лют. 2017 р. № 178/147/31. *Офіційний вісник України*. 2017. № 32. С. 451. Ст. 1011.

комп'ютерної техніки, коштовностей, цінних речей тощо). Якщо такі видатки беруть за основу, зменшується сума на утримання приміщення, визначена в мінімальному прожитковому мінімумі;

(інші витрати) – встановлені за результатами проведення слідчих (розшукових) дій або негласних слідчих (розшукових) дій і мають документальне підтвердження.

Повторно слід акцентувати увагу, що до цієї формули не належать активи, які є безпосереднім предметом незаконного збагачення (ПНЗ).

Наступним компонентом формули є визначення різниці між отриманими доходами та здійсненими витратами на побутовому рівні з метою встановлення можливості придбати активи незаконного збагачення. Із цією метою від загальної суми отриманих доходів (ЗСОД) підозрюваної особи та членів його сім'ї слід відняти встановлену загальну суму витрат (ЗСВ), у наслідок чого отримується сума, яку підозрювана особа могла теоретично використати з метою придбання активів, що є предметом незаконного збагачення.

Якщо ЗСОД буде меншою за ЗСВ, то це є додатковим доказом, що спосіб життя підозрюваної особи та членів її сім'ї не відповідають задекларованим статкам. Якщо ЗСОД буде позитивним, то до встановленої суми коштів необхідно додати 1000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян (НМДГ) – суму, з якої настає кримінальна відповідальність за незаконне збагачення на момент учинення злочину.

Отриманий результат:

$(ЗСОД - ЗСВ) + 1000 \text{ НМДГ} < \text{ПНЗ}$ – засвідчить наявність додаткових доказів про незаконне збагачення особою (отримана сума значно менша за виявлені активи незаконного збагачення),

або:

$(ЗСОД - ЗСВ) + 1000 \text{ НМДГ} > \text{ПНЗ}$ – отриманої суми недостатньо для доказів незаконного збагачення.

Пропонується для прикладу розрахунок доходу та витрат сім'ї із чотирьох осіб (А та В – декларанти, С та Д – неповнолітні) за 2015–2017 роки. Ця сім'я мешкає в трикімнатній квартирі загальною площею 84 м² та користується автомобілем марки «Т» 2011 року випуску з об'ємом двигуна 1,8 см³. Щомісячний дохід для особи А, який працює суддею, 2015 року становив 15 000 грн, 2016 року – 17 000 грн, а 2017 року – 20 000 грн. Для особи В, яка працює на державній службі: 10 000 грн – 2015 року, 12 000 грн – 2016 року та 15 000 грн – 2017 року. У цієї сім'ї виявили активи – об'єкт незавершеного будівництва, а саме будинок загальною площею 180 м² (стан

готовності – 70 %), який не зазначений у декларації. Отримані розрахунки засвідчать про можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності за незаконне збагачення.

Перший етап – визначення доходів сім'ї. Так, відповідно до Е-декларування, загальна сума отриманих доходів 2015 року сім'ї з двох осіб (А та В) становить 300 000 грн, з яких 180 000 грн (15000 грн x 12 місяців) – дохід члена сім'ї А, 120 000 грн (10000 грн x 12 місяців) – дохід члена сім'ї В. Відповідно до положень п. 12 Е-декларації, не підлягають декларуванню наявні грошові активи (зокрема готівкові кошти, кошти, розміщені на банківських рахунках, внески до кредитних спілок та інших небанківських фінансових установ, кошти, позичені третім особам) й активи в дорогоцінних (банківських) металах, сукупна вартість яких не перевищує 50 прожиткових мінімумів, встановлених для працездатних осіб на 1 січня звітного року. Таким чином, на час декларування за 2015 рік не підлягає декларуванню сума менше за 60 900 грн (50 x 1218 грн, де 1218 грн – прожитковий мінімум, встановлений для працездатних осіб станом на 1 січня 2015 року). Якщо особа такі кошти не декларує, до вказаної суми 300 000 можна додати ще 60 899 грн, які теоретично можуть належати особі А, і ще 60 899 грн, які також належать особі В. Загалом додатково в сім'ї з двох осіб на момент Е-декларування за 2015 рік могло додатково знаходитися максимум 121 798 грн – сума коштів, яка не підлягала декларуванню. З огляду на викладене, можна припустити, що теоретична загальна кількість зароблених і наявних активів у сім'ї з двох осіб 2015 року становила 421 798 грн (300 000 грн + 121 799 грн).

Аналогічно слід обчислювати зароблені та наявні статки цієї сім'ї з двох осіб 2016 року. Так, відповідно до Е-декларування, загальна сума отриманих доходів 2016 року сім'ї з двох осіб (А та В) уже підвищилася і становить 348 000 грн, з яких 204 000 грн (17 000 грн x 12 місяців) – дохід члена сім'ї А, 144 000 грн (12 000 грн x 12 місяців) – дохід члена сім'ї В. Станом на 1 січня 2016 року прожитковий мінімум, встановлений для працездатних осіб, становив 1378 грн, тому члени сім'ї можуть не декларувати грошові кошти й активи в дорогоцінних (банківських) металах на суму до 68 900 грн. Таким чином, до отриманої 2016 року загальної суми доходів 348 000 можна додати ще 137 798 грн, з яких – 68 898 грн теоретично можуть належати особі А, а ще 68 898 грн – також належать особі В. Можна припустити, що теоретична загальна

кількість зароблених і наявних активів у сім'ї з двох осіб 2016 року становила 485 798 грн (348 000 грн + 137 798 грн).

За цим зразком обчислимо статки цієї сім'ї з двох осіб 2017 року. Відповідно до Е-декларування, загальна сума отриманих доходів 2017 року сім'ї з двох осіб (А та В) також підвищилася і становила 420 000 грн, з яких 240 000 грн (20 000 грн x 12 місяців) – дохід члена сім'ї А, 180 000 грн (15 000 x 12 місяців) – дохід члена сім'ї В. Загальна сума грошових коштів й активів у дорогоцінних (банківських) металах, які не підлягають декларуванню 2017 року, становить 80 000 грн. Таким чином, теоретично цій сім'ї можуть належати ще 159 998 грн, з яких особам А та В належать по 79 998 грн. З огляду на викладене вище, можна припустити, що теоретична загальна кількість зароблених і наявних активів у сім'ї з двох осіб 2017 року становила 579 998 грн (420 000 грн + 159 998 грн).

Таким чином, протягом 2015-го, 2016-го та 2017 років загальна сума зароблених і наявних активів цієї сім'ї може становити 1 487 594 грн (421 798 грн (2015 рік) + 485 798 грн (2016 рік) + 579998 грн (2017 рік)).

Другий етап – визначення витрат сім'ї. Далі обчислимо витрати цієї сім'ї з чотирьох осіб, з яких двоє осіб – неповнолітні, за 2015–2017 роки. Цю суму встановлюють на підставі затвердженого чинним законодавством прожиткового мінімуму й методики його нарахування для кожного із членів сім'ї. Так, 2015 року прожитковий мінімум для однієї працездатної особи становив: у січні–серпні – 1218 грн (за 8 місяців – 9744 грн), у вересні–грудні – 1378 грн (за 4 місяці – 5512 грн), відповідно, для однієї працездатної особи прожитковий мінімум 2015 року становив 15 256 грн, а для двох членів сім'ї – 30 512 грн.

Для дітей віком від 6-ти до 18 років прожитковий мінімум 2015 року становив: у січні–серпні – 1286 грн (за 8 місяців – 10 288 грн), у вересні–грудні – 1455 грн (за 4 місяці – 5820 грн), відповідно, для однієї дитини віком від 6-ти до 18 років прожитковий мінімум 2015 року становив 16 198 грн, а для двох дітей – 32 216 грн.

Загалом для сім'ї з двох працездатних осіб і двох неповнолітніх дітей від 6-ти до 18 років прожитковий мінімум 2015 року становив 62 728 грн.

Аналогічно обчислюємо прожитковий мінімум для цієї сім'ї 2016 року, який становив 70 976 грн, 2017 року – 82 010 грн. Загалом витрати цієї сім'ї за 2015–2017 роки становитимуть 215 714 грн, з яких 2015 року – 62 728 грн, 2016 року – 70 976 грн, 2017 року – 82 010 грн.

До цієї суми також додають витрати, які пов'язані з утриманням і користуванням транспортного засобу марки «Т» 2011 року випуску з об'ємом двигуна 1,8 см³ протягом 2015–2017 років, яка становить 177 965 грн. До цієї суми належать:

– вартість щорічного поліса на страхування цього транспортного засобу – 3900 грн;

– витрати на пальне – 149 715 грн (протягом 2015–2017 років автопробіг транспортного засобу становив 55 450 кілометрів, встановлена норма витрат палива становила 10 л на 100 км, середня ціна на бензин марки А-98 протягом 2015–2017 років – 27 грн);

– технічне обслуговування утримання транспортного засобу – 24 350 грн (інформація із сервісу, де обслуговували цей транспортний засіб).

До витрат сім'ї додають кошти, витрачені протягом 2015–2017 років на відпочинок за кордоном, сумою 85 490 грн, зокрема: 2015 року – 27 340 грн (відпочинок у країні «А»); 2016 року – 28 400 грн (відпочинок у країні «В»); 2017 року – 29 750 грн (відпочинок у країні «С»).

Також до витрат зараховують придбання телефону марки «І» для неповнолітньої дитини 2016 року вартістю 6700 грн, посудомийної машини 2017 року вартістю 16 500 грн – загалом 23 200 грн.

Також було встановлено, що протягом 2015–2017 років було здійснено витрати на суму 34 800 грн, з яких:

– 7200 грн – оплата за користування мережею Інтернет за місцем проживання;

– 14 400 грн – оплата послуг за користування стільниковим телефонним зв'язком усіма членами сім'ї;

– 13 200 грн – оплата за харчування дитини в дошкільному закладі.

Загальна сума задокументованих витрат цієї сім'ї з чотирьох осіб протягом 2015–2017 років становила 502 369 грн, з яких: 215 714 грн – прожитковий мінімум; 177 965 грн – утримання та користування транспортним засобом; 85 490 грн – відпочинок; 23 200 грн – придбання побутової техніки; 34 800 грн – інші витрати.

Унаслідок порівняння доходів сім'ї за три роки (1 487 594 грн) і витрат за цей період (502 369 грн) встановлено різницю, яка становила 985 225 грн доходу – саме цю максимальну суму особа могла витратити на будівництво будинку.

Третій етап – визначення можливості отримання протиправних активів. На підставі примітки до ст. 368²

КК України можна дійти висновку, що кримінальна відповідальність за незаконне збагачення настає в разі набуття особою у власність активів у значному розмірі, тобто понад одну тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Станом на 1 серпня 2018 року сума таких активів повинна перевищувати 888 500 грн.

Додаючи різницю між отриманими доходами та видатками сім'ї (985 225 грн) і суму активів, з якої настає кримінальна відповідальність за незаконне збагачення (888 500 грн), ми отримуємо 1 873 727 грн – суму коштів, перевищення якої в аналізованому випадку засвідчить про наявність предмета незаконного збагачення.

Попередня оцінка вартості об'єкта незавершеного будівництва – будинку загальною площею 180 м² (стан готовності – 70 %) – становить 4 000 000 грн. Таким чином, є підстави для притягнення до кримінальної відповідальності особи за ст. 368² КК України «Незаконне збагачення».

Різниця між отриманими статками сім'ї та витратами, а також 1000 НМДГ становить предмет незаконного збагачення на суму орієнтовно 2,1 млн грн.

Під час обчислення та перевірки платоспроможності особи – суб'єкта розслідування незаконного збагачення необхідно враховувати такі обставини:

– момент, з якого настає кримінальна відповідальність за ст. 368² КК України, і здійснення нарахування активів. На підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» від 12 лютого 2015 року передбачено нову редакцію ст. 368² КК України та визначено умови набуття чинності цією статтею – з дня введення в дію Закону України «Про запобігання корупції», тобто з 26 квітня 2015 року;

– під час обчислення набуття у власність і витрат активів слід ураховувати: а) час, з якого працює підозрюваний на посаді; б) термін його роботи; в) час і кількість заповнених декларацій; г) місце й термін роботи членів сім'ї підозрюваного. Щороку змінюється прожитковий мінімум, з якого нараховують активи під час подання декларації. Таким чином, встановлюючи платоспроможність особи та членів її сім'ї, слід ураховувати щорічну суму доходів, яку вони можуть не подавати в електронну декларацію.

3. ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ

---

1. *Реєстрація* отриманої заяви (повідомлення) в Єдиному реєстрі досудових розслідувань за фактом незаконного збагачення.

2. *Допит* заявника як свідка (у разі наявності такого) про обставини вчинення злочину щодо незаконного збагачення певною особою.

3. *Здійснення процесуальних дій*, спрямованих на збирання інформації про:

а) особу, яку підозрюють у незаконному збагаченні, складання досьє щодо такої особи, її родичів, інших осіб, які можуть бути пов'язані з протиправною діяльністю:

– подають запити до органів державної влади, місцевого самоврядування, установ, організацій для отримання копії наказів про призначення, звільнення, отримання особової картки тощо;

– залежно від займаної посади витребовують й аналізують матеріали спеціальної перевірки, яку проводили відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення спеціальної перевірки стосовно осіб, які претендують на зайняття посад, які передбачають зайняття відповідального або особливо відповідального становища, та посад з підвищеним корупційним ризиком, і внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України» від 25 березня 2015 року № 171;

– звертаються з клопотанням до слідчого судді про тимчасовий доступ до інших документів, у яких є інформація, що має значення для кримінального провадження та міститься характеристика особи (наприклад, доступ до реєстраційної справи за місцем попередньої роботи на підприємстві, установі чи організації);

– вивчають соціальні сторінки і профілі особи, її родичів з метою встановлення родинних зв'язків, близьких та інших осіб, які можуть бути причетні до протиправної діяльності особи, їх місця роботи та навчання, зокрема за кордоном;

– здійснюють аналіз повідомлень у ЗМІ та мережі Інтернет, які засвідчують можливу причетність родичів особи до вчинення протиправних діянь, їх місця роботи та навчання, зокрема за кордоном;

– надають запити до відділу державної реєстрації актів цивільного стану реєстраційної служби Головного управління

юстиції в областях чи м. Києві щодо надання інформації про наявність (народження) дітей у певної особи;

– перевіряють встановлених осіб за автоматизованими інформаційними та довідковими системами, реєстрами й банками даних Національного антикорупційного бюро, Міністерства внутрішніх справ, Національної поліції, Державної фіскальної служби, Державної митної служби України про судимість, притягнення як свідка чи обвинуваченого в кримінальних справах і кримінальних провадженнях; притягнення до адміністративної відповідальності;

б) платоспроможність особи та її родичів:

– направляють запит до Державної фіскальної служби України щодо отримання даних про присвоєння особі та її родині реєстраційного номеру облікової картки платника податків;

– направляють запити до Державної фіскальної служби та Пенсійного фонду України щодо доходів особи та її родичів за наявний період з метою встановлення рівня платоспроможності родини та походження доходів;

– звертаються за місцем роботи особи з метою отримання інформації про шляхи виплати заробітної плати, наявність банківських рахунків для нарахування заробітної плати та банківських карток у конкретних банківських установах;

– направляють запити до банківських установ України для встановлення наявності в особи та її родичів рахунків, депозитів й орендованих банківських комірок;

– отримують ухвали суду про тимчасовий доступ до документів для отримання інформації про наявність і рух коштів у цих банківських установах та на підставі ст. 62 Закону України «Про банки та банківську діяльність» одержують відповідну інформацію;

– отримують відомості про особу та її майно з офіційних державних реєстрів і баз даних державних органів (перелік у додатку А);

– встановлюють місцезнаходження декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру з 2013 року або з моменту роботи особи й до 2015 року. Звертаються до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до декларацій із можливістю їх вилучення;

– з метою з'ясування, яка сума та хто здійснює оплату за комунальні послуги нерухомого майна, страхування й технічний огляд транспортних засобів, яке знаходиться у володінні та

користуванні особи, направляють запити до відповідних установ (підприємств, організацій) для отримання копій квитанцій або інформації про переказ на їхні рахунки коштів із цього приводу;

в) джерела походження та набуття активів, які є предметом незаконного збагачення:

– звертаються із запитом до Національного агентства з питань запобігання корупції щодо надання повної інформації з електронних декларацій особи з 2015 року та на час відкриття кримінального провадження;

– звертаються із запитом до офіційних державних реєстрів і баз даних державних органів для отримання відомостей про надання (отримання) інформації про активи, які фігурують як предмет незаконного збагачення (додаток А);

– отримують ухвалу суду про тимчасовий доступ до документів у банківських установах для одержання на підставі ст. 62 Закону України «Про банки та банківську діяльність» інформації про рух коштів, за які було набуто активи, що фігурують як предмет незаконного збагачення, а також про належність (установчі дані клієнта) встановлених рахунків;

– отримують ухвалу суду про тимчасовий доступ до документів підприємств, установ та організацій, у яких засвідчено факт угоди (купівлі/продажу, фінансування тощо) актів, а також іншу інформацію про активи, які фігурують як предмет незаконного збагачення;

– отримують ухвалу суду про тимчасовий доступ до документів для отримання інформації про реєстрацію права власності на нерухоме майно, яке є предметом незаконного збагачення, та/або його перереєстрацію;

– отримують ухвалу суду про тимчасовий доступ до інформації, яка міститься на відеореєстраторах, що знаходяться: біля об'єктів, які фігурують як незаконне збагачення; у приміщенні, де укладали угоду (у разі необхідності);

– отримують ухвалу суду про тимчасовий доступ до документів, які посвідчують оцінювання об'єкта, що фігурує як незаконне збагачення, здійснити їх аналіз;

– проводять допит осіб як свідків, що причетні до укладання угод з активами, які є предметом незаконного збагачення (ріелтори, продавці, покупці, бухгалтери, нотаріуси, оцінювачі тощо);

– здійснюють аналіз взаємозв'язку займаної посади особи, її функціональних обов'язків і справ, якими вона займалася, що передбачали можливість отримання незаконних активів. Із цією

метою: а) аналізують повідомлення в ЗМІ та мережі Інтернет, які засвідчують учинення особою певних правопорушень чи її причетність до прийняття сумнівних рішень корупційного характеру; наявність активів, які можуть бути предметом незаконного збагачення (коштовних годинників; нерухомого чи рухомого майна в інших осіб або за кордоном; постійне здійснення високовартісних закордонних відряджень і відпочинку; наявність у родичів активів, які вони не могли б придбати, з огляду на їхню високу вартість; користування активами (транспортними засобами, проживання в приміщеннях (будівлях), які не задекларовані; здійснення сумнівних операцій з продажу/купівлі чи укладання інших угод з рухомим цінним майном чи нерухомим майном); б) вивчають соціальні сторінки і профілі особи та її родичів з метою отримання інформації про незадеклароване майно; фактів, які засвідчують значні витрати коштів, що істотно перевищують доходи особи (високовартісні відрядження та відпочинок за кордоном; придбання коштовностей, коштовних речей, техніки, мобільних телефонів, тварин; відвідування дорогих закладів харчування чи розважальних закладів тощо); в) допитують осіб як свідків, з якими працювала (працює) особа, яку підозрюють у незаконному збагаченні, яка має інші ділові стосунки. У разі встановлення нових активів, які можуть бути предметом незаконного збагачення, здійснюють процесуальні дії, передбачені в попередніх пунктах;

г) *передання активів іншим особам:*

якщо це фізична особа:

– направляють запит до Державної фіскальної служби України щодо отримання даних про присвоєння особам, яким були передані активи, що є предметом незаконного збагачення, реєстраційного номера облікової картки платника податків;

– направляють запити до Державної фіскальної служби та Пенсійного фонду України стосовно доходів особи, якій були передані активи незаконного збагачення за весь наявний період, з метою встановлення рівня платоспроможності таких осіб і походження доходів;

– отримують ухвалу суду про тимчасовий доступ до документів у банківських установах для отримання на підставі ст. 62 Закону України «Про банки та банківську діяльність» інформації про рух коштів особи, якій були передані активи, що фігурують як предмет незаконного збагачення;

якщо це юридична особа:

– отримують усю наявну інформацію щодо юридичної особи, яка міститься в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань;

– отримують ухвали суду про тимчасовий доступ до документації юридичної особи, зокрема, які засвідчують рух коштів під час здійснення угод з активами, які є предметом незаконного збагачення;

– отримують ухвали суду про тимчасовий доступ до документів у банківських установах для отримання на підставі ст. 62 Закону України «Про банки та банківську діяльність» інформації про рух коштів юридичної особи, за які були набуті активи, що фігурують як предмет незаконного збагачення, а також встановлення кінцевих бенефіціарів.

4. *Встановлюють* номери телефонів осіб, які можуть бути причетні до набуття та передання активів, що є предметом незаконного збагачення. Звертаються з клопотанням до слідчого судді про тимчасовий доступ до транспортних інформаційних мереж для отримання відомостей, що має значення для кримінального провадження. Аналізують телефонний трафік.

5. *Звертаються* з клопотанням до слідчого судді про тимчасовий доступ до електронної інформаційної системи з метою отримання відомостей, що мають значення для досудового розслідування незаконного збагачення. Аналізують інтернет-листування.

6. *Встановлюють і допитують* свідків з-поміж осіб, які працюють чи проживають з особою (поряд з нею) і які можуть надати інформацію про: незадеклароване майно; інші факти, які засвідчують значні витрати коштів, що істотно перевищують доходи особи (високовартісний відпочинок за кордоном, придбання коштовностей, дорогоцінних речей, техніки, мобільних телефонів, тварин, відвідування дорогих закладів харчування чи розважальних закладів тощо); встановлюють родинні зв'язки, їх місце роботи (навчання, зокрема за кордоном); можливу причетність особи та її родичів до незаконного збагачення, учинення протиправних діянь, за які така особа не понесла покарання, а також інші відомі обставини кримінального правопорушення. У разі перебування персоналу з обслуговування (кухар, охорона, водій тощо) у будинку (квартирі), який є предметом незаконного збагачення, отримують інформацію щодо наявності укладених договорів про надання ними послуг.

7. Допитують спершу як свідків фігурантів кримінального провадження щодо обставин набуття у власність і користування встановленими активами, які є предметом незаконного збагачення.

8. Проводять пред'явлення особи для впізнання.

9. Проводять пред'явлення речі для впізнання.

10. Допитують особу, яку підозрюють у незаконному збагаченні.

11. Звертаються з клопотанням до слідчого судді для отримання ухвали на здійснення обшуку за місцем проживання особи, яку підозрюють у незаконному збагаченні, а також за місцем знаходження активів, які є предметом незаконного збагачення, в інших місцях, де можуть зберігати документи та речі, що засвідчують протиправну діяльність особи.

12. Призначають експертизи залежно від обставин кримінального провадження, серед них:

А. Будівельно-технічна й оцінно-будівельна експертизи

Основними завданнями будівельно-технічної експертизи є:

– визначення відповідності розробленої проектно-технічної та кошторисної документації вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва;

– визначення відповідності виконаних будівельних робіт і побудованих об'єктів нерухомого майна (будівель, споруд тощо) проектно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва;

– визначення відповідності виконаних будівельних робіт, окремих елементів об'єктів нерухомого майна, конструкцій, виробів і матеріалів проектно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва;

– визначення, перевірка обсягів і вартості виконаних будівельних робіт, складеної первинної звітної документації з будівництва та їх відповідність проектно-кошторисній документації, вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва;

– визначення вартості будівельних робіт, пов'язаних із переобладнанням, усуненням наслідків залиття, пожежі, стихійного лиха, механічного впливу тощо;

– визначення можливості та розроблення варіантів розподілу (виділення частки; порядку користування) об'єктів нерухомого майна.

Основними завданнями оцінно-будівельної експертизи є:

– визначення різних видів вартості поліпшень земельних ділянок (будівель та їхніх частин, споруд, передавальних пристроїв тощо);

– визначення відповідності виконаної оцінки нерухомого майна (поліпшень земельної ділянки) вимогам нормативно-правових актів з оцінювання майна, методології, методам, оцінним процедурам;

Б. Земельно-технічна й оцінно-земельна експертизи

Основними завданнями земельно-технічної експертизи є:

– визначення фактичного землекористування земельними ділянками, а саме фізичних характеристик земельних ділянок (конфігурації, площі, промірів тощо);

– визначення відповідності фактичного розташування будівель, споруд та інших об'єктів відносно меж земельних ділянок їх розташуванню в технічній документації;

– визначення відповідності фактичного землекористування в частині порушення меж і накладання земельних ділянок відповідно до правостановлювальних документів та документації із землеустрою на ці земельні ділянки.

Основними завданнями оцінно-земельної експертизи є:

– експертна грошова оцінка земельних ділянок;

– експертна грошова оцінка прав на земельні ділянки;

– визначення відповідності виконаної оцінки земельної ділянки або прав на неї вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оцінним процедурам;

В. Експертиза з питань землеустрою

Основними завданнями експертизи з питань землеустрою є:

– визначення відповідності розробленої документації із землеустрою та її затвердження вимогам земельного законодавства й іншим нормативним документам з питань землеустрою та землекористування;

– визначення відповідності зміни цільового призначення земельних ділянок та її затвердження вимогам земельного законодавства й іншим нормативним документам з питань землеустрою та землекористування;

– визначення відповідності фактичного землекористування правостановлювальним документам, документації із землеустрою на земельні ділянки та нормативно-правовим актам;

– визначення відповідності виконаної нормативної грошової оцінки земель вимогам нормативно-правових актів.

Г. Експертиза документів бухгалтерського, податкового обліку та звітності

Основними завданнями експертизи документів бухгалтерського, податкового обліку та звітності є:

– визначення документальної обґрунтованості розміру нестачі або надлишків товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів, періоду та місця їх утворення;

– визначення документальної обґрунтованості оформлення операцій з одержання, зберігання, виготовлення, реалізації товарно-матеріальних цінностей, зокрема грошових, основних засобів, надання послуг;

– визначення документальної обґрунтованості відображення в обліку грошових коштів, цінних паперів;

– визначення документальної обґрунтованості відображення в обліку операцій з нарахування та виплати заробітної плати, інших виплат;

– установлення відповідності чинному законодавству відображення в податковому обліку доходів і витрат за фінансово-господарськими операціями, що підлягають оподаткуванню податком на прибуток;

– визначення відповідності чинному законодавству відображення в податковому обліку податкових зобов'язань і податкового кредиту з податку на додану вартість.

Проведення ревізійних дій (визначення експертами-економістами будь-яких економічних показників без попереднього проведення документальних перевірок фінансово-господарської діяльності суб'єктом контролю) не належить до завдань економічної експертизи.

Д. Експертиза документів про економічну діяльність підприємств та організацій

Основними завданнями експертизи документів про економічну діяльність підприємств та організацій є:

– визначення документальної обґрунтованості, аналізу показників фінансового стану (платоспроможності, фінансової стійкості, прибутковості тощо);

– визначення документальної обґрунтованості аналізу і структури майна та джерел його придбання;

– визначення документальної обґрунтованості стану й інтенсивності використання оборотних активів і джерел їх формування;

– визначення документальної обґрунтованості й аналізу джерел власних коштів і результатів фінансово-господарської діяльності;

– установлення документальної обґрунтованості й аналізу загальногосподарських і спеціальних фондів;

– визначення документальної обґрунтованості й аналізу реальності розрахунків з дебіторами та кредиторами;

– визначення документальної обґрунтованості й аналізу економічної доцільності отримання й використання кредитів і позик;

– визначення документальної обґрунтованості й аналізу витрат і цін як чинників фінансової стабільності, беззбитковості;

– визначення документальної обґрунтованості розрахунків під час приватизації та оренди відповідно до чинних методик оцінювання вартості майна, що приватизують, й інші питання, пов'язані з приватизацією, банкрутством підприємств;

– визначення документальної обґрунтованості розрахунків частки майна під час виходу учасника зі складу засновників;

– визначення документальної обґрунтованості розрахунків утраченого заробітку (від несвоєчасної виплати компенсації заподіяної шкоди в разі втрати працездатності та в інших випадках);

– визначення документальної обґрунтованості цільового витрачання бюджетних коштів;

– визначення документальної обґрунтованості розрахунків утраченої вигоди.

Е. Експертиза документів фінансово-кредитних операцій

Основними завданнями експертизи документів фінансово-кредитних операцій є:

– визначення документальної обґрунтованості оформлення банківських операцій з відкриття рахунків, руху грошових коштів на рахунках;

– визначення документальної обґрунтованості оформлення та відображення в обліку операцій з видачі, використання та погашення кредитів;

– визначення документальної обґрунтованості оформлення та відображення в обліку банків їхньої фінансово-господарської діяльності;

– визначення відповідності чинному законодавству відображення фінансово-господарських операцій банків вимогам нормативних актів з ведення обліку й подання звітності;

– визначення документальної обґрунтованості відображення фінансово-господарських операцій щодо нарахування та сплати банками податків, їх відповідність даним обліку і звітності, чинному законодавству;

– установлення кола осіб, на яких покладено обов’язок забезпечення дотримання вимог нормативно-правових актів з банківського обліку та контролю.

Ж. Товарознавча експертиза

Основними завданнями товарознавчої експертизи є:

– визначення вартості товарної продукції;

– визначення належності товарів до класифікаційних категорій, які прийняті у виробничо-торговельній сфері;

– визначення характеристик об’єктів дослідження відповідно до вимог Українського класифікатора товарів зовнішньої економічної діяльності;

– визначення змін показників якості товарної продукції;

– установлення способу виробництва товарної продукції (промисловий чи саморобний), підприємства-виробника, країни-виробника;

– визначення відповідності упакування й транспортування, умов і термінів зберігання товарної продукції до вимог чинних правил.

И. Автотоварознавча і транспортно-товарознавча експертизи

До основних завдань автотоварознавчої і транспортно-товарознавчої експертиз належить визначення ринкової вартості колісних транспортних засобів, їхніх складових, а також розміру вартості матеріальних збитків, заподіяних власнику або володільцю колісних транспортних засобів унаслідок пошкодження останнього.

4. НАПРЯМИ ПЕРЕВІРКИ ЗАКОННОСТІ НАБУТТЯ АКТИВІВ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ

4.1. Набуття транспортного засобу

Перевірку законності придбання (володіння) особою транспортних засобів, які можуть бути предметом незаконного збагачення, здійснюють шляхом:

- встановлення реєстрації транспортного засобу в територіальних органах Національної поліції;
- визначення місця та способу придбання й оплати за транспортний засіб;
- вивчення руху коштів у банківських установах, через рахунки яких здійснювали оплату за транспортний засіб;
- перевірки угод (купівлі/продажу, дарування тощо), посвідчених нотаріусами;
- з'ясування купівельної спроможності фігуранта.

Порядок реєстрації транспортного засобу та встановлення його ідентифікаційних ознак і характеристик здійснюють:

- шляхом направлення запиту (у порядку ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» чи ст. 40 КПК України) до територіального органу Національної поліції;
- через самостійний доступ до Єдиного державного реєстру МВС України працівника правоохоронного органу.

У запиті до територіального органу Національної поліції зазначають підстави такого запиту, ініціатора запиту, інформацію, яку необхідно отримати.

Витяг з Єдиного державного реєстру МВС України видають на бланку, зразок та опис якого встановлює Міністерство юстиції України, він має містити таку інформацію: марку, модель транспортних засобів, рік їх випуску, об'єм (потужність) двигуна та дату державної реєстрації; колір, тип пального, кількість власників, кількість сидячих місць із місцем водія, обмеження щодо експлуатації авто; проходження обов'язкового технологічного контролю, обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, участь у ДТП, кількість ДТП за участю транспортного засобу); особи, яким належить зареєстрований транспортний засіб, підстави для реєстрації транспортного засобу (коли придбаний, де придбаний, у кого).

Самостійний доступ до Єдиного державного реєстру МВС України працівника правоохоронного органу передбачено

в постанові Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання інформації про зареєстровані транспортні засоби та їх власників» від 25 березня 2016 року № 260, у якій встановлено виключний порядок надання інформації з Єдиного державного реєстру МВС (ЄДР) фізичним і юридичним особам.

Безоплатні витяги з ЄДР можна отримати в паперовій формі, звернувшись з листом до одного з регіональних сервісних центрів або в електронній формі, скориставшись функціональністю сайту Головного сервісного центру МВС. Безкоштовно з реєстру можна отримати відомості про марку, модель транспортних засобів, рік їх випуску, об'єм (потужність) двигуна й дату державної реєстрації.

Однак за надання інших відомостей з реєстру за основним критерієм пошуку за ідентифікаційним номером (VIN) (про марку, модель, рік випуску, об'єм (потужність) двигуна, дату державної реєстрації, колір, тип пального, кількість власників, кількість сидячих місць з місцем водія, обмеження щодо експлуатації авто, проходження обов'язкового техконтролю, наявність інформації про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, участь у ДТП, кількість ДТП за участю транспортного засобу) справляють плату в розмірі, визначеному Кабінетом Міністрів України. Для отримання платного витягу з ЄДР заявник має: заповнити форму запиту, визначену в додатку до Постанови Кабінету Міністрів України від 25 березня 2016 року № 260, а також оплатити послуги за реквізитами, на підставі чого до регіонального сервісного центру буде направлено запит (станом на 1 січня 2018 року вартість послуги щодо надання витягу з ЄДР становить: за надання відомостей у паперовій формі – 60,90 грн; за надання відомостей в електронній формі – 45,68 грн).

Якщо транспортний засіб придбано офіційно через автосалон чи магазинну мережу, то необхідно здійснити такі процесуальні дії:

- самостійно (через мережу Інтернет, довідкові служби тощо) встановити адресу та власника цього автосалону;

- отримати відповідну ухвалу суду та здійснити тимчасовий доступ до документів автосалону, у яких засвідчено факт угоди купівлі/продажу транспортного засобу (коли придбаний, ідентифіковані ознаки транспортного засобу, через який банк здійснювали угоду купівлі-продажу, установчі дані та банківські реквізити платника, форму платежу, чи був

оформлений кредит, на який термін, під який відсоток, загальну суму платежу за кредитом, телефонні номери підтримки банківського платежу);

– здійснити тимчасовий доступ до документів страхової компанії, у якій здійснювали оформлення страхового поліса цивільної відповідальності придбаного транспортного засобу (коли і хто оформлював поліс, форма платежу (готівка або через банківський переказ), якщо через банківський переказ – який саме банк, банківські реквізити платника; телефонні номери підтримки банківського платежу);

– допитати осіб, які були присутні під час такої угоди та безпосередньо оформлювали документи на придбання транспортного засобу з метою отримання такої інформації: за яких обставин здійснювали купівлю/продаж; чи було ідентифіковано клієнта (чи робили його фото, копію реєстраційного номера облікової картки платника податків і паспорта), де ці документи; хто був присутній під час купівлі/продажу транспортного засобу; хто саме був покупцем; чи раніше особа цікавилася цим транспортним засобом; хто був платником (розраховувався) за купівлю транспортного засобу; чи вимагав покупець знижки чи інші преференції; у який день і час здійснено угоду; як довго тривала угода; як відбувався розрахунок (готівкою, картою, через банківський переказ); чи здійснено купівлю транспортного засобу в кредит, на яких підставах, під який відсоток; чи був попередній платіж, скільки відсотків; який банк надавав кредит, на який термін, яка загальна сума виплат;

– отримати відповідну ухвалу суду та здійснити тимчасовий доступ до інформації, яка міститься на камерах спостереження, під час купівлі/продажу, а також в інші періоди відвідування автосалону фігурантами.

Якщо купівлю транспортного засобу було оплачено через банківську установу, то необхідно здійснити такі процесуальні дії:

– отримати відповідну ухвалу суду та направити запит до банківської установи на підставі ст. 62 Закону України «Про банки та банківську діяльність» стосовно операцій за рахунками конкретної юридичної особи або фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності за конкретний проміжок часу. Вимога відповідного державного органу на отримання інформації, яка містить банківську таємницю, має бути викладена на бланку державного органу встановленої форми, надана за підписом керівника державного органу (чи його

заступника), скріпленого гербовою печаткою, містити передбачені Законом України «Про банки і банківську діяльність» підстави для отримання цієї інформації, посилання на норми закону, відповідно до яких державний орган має право на отримання такої інформації. Метою запиту є отримання інформації про: установчі дані клієнта; дату відкриття/закриття рахунку; причини закриття рахунку; рух коштів на рахунку; способи поповнення рахунку (місця та час); чи здійснювали із цього рахунку оплату відповідного транспортного засобу;

– опитати осіб з-поміж службовців банківської установи, які обслуговували клієнта (фігуранта кримінального провадження), щоб установити такі дані: як часто особа користується послугами цього банку; хто ще був присутній, крім клієнта, під час оформлення рахунку; у який день і час це відбувалося та як довго тривало; чи було ідентифіковано клієнта (чи робили його фото, копію реєстраційного номера облікової картки платника податків і паспорта); чи відвідувала ця особа згодом цю банківську установу, як часто, з якою метою; чи були, на думку банківського робітника, сумнівні операції за цим рахунком;

– отримати відповідну ухвалу суду та здійснити тимчасовий доступ до ідентифікаційних документів, на підставі яких було відкрито банківський рахунок, якщо вони викликали підозру;

– отримати відповідну ухвалу суду і здійснити тимчасовий доступ до камер спостережень у банку та прилеглої території під час відкриття рахунку клієнтом, встановити інших осіб, які були присутні під час цієї угоди, транспортні засоби, на яких пересувався клієнт;

– встановити сторони нотаріальної угоди, дату укладання угоди, номер і термін дії, сутність, вартість.

4.2. Набуття об'єкта нерухомості

Перевірку законності придбання (володіння) особою об'єктом нерухомості (будинок, квартира, інше приміщення), які можуть бути предметом незаконного збагачення, здійснюють через:

– встановлення реєстрації об'єкта нерухомості;

– визначення місця та способу придбання й оплати за придбаний об'єкт нерухомості;

– вивчення руху коштів у банківських установах, через рахунки яких здійснювали оплату за придбаний об'єкт нерухомості;

– проведення перевірки угод (купівлі/продажу, дарування тощо), посвідчених нотаріусами.

1. Визначення реєстрації об'єкта нерухомості

Встановлення порядку реєстрації об'єкта нерухомості, що знаходиться у власності особи, його ідентифікаційних ознак і характеристик здійснюють шляхом:

– направлення працівником правоохоронного органу в порядку ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» чи ст. 40 КПК України запиту до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно;

– самостійний доступ працівника правоохоронного органу до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Законодавство регламентує, що процедуру реєстрації права на нерухомість здійснюють:

- 1) державні і приватні нотаріуси;
- 2) органи державної реєстрації прав.

У запиті до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно зазначають підстави для такого запиту, ініціатора запиту, інформацію, яку необхідно отримати.

Витяг з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно видають на бланку, зразок та опис якого встановлює Міністерство юстиції України, за підписом державного реєстратора органу державної реєстрації прав, нотаріуса, скріпленому печаткою, що має містити таку інформацію: дату видачі та номер витягу з Реєстру прав; реєстраційний номер об'єкта; тип (призначення) об'єкта, права щодо якого підлягають державній реєстрації (житловий будинок, квартира, приміщення, об'єкт незавершеного будівництва тощо); адресу (місцезнаходження) об'єкта, права щодо якого підлягають державній реєстрації; відомості про власника (власників); підстави виникнення, переходу чи припинення права власності; форму власності; вид спільної власності та розмір часток, якщо майно належить на праві спільної часткової власності; відомості про правонабувача (правонабувачів); підстави виникнення, переходу чи припинення речового права; зміст і характеристику речового права; час дії речового права; опис об'єкта, права щодо якого підлягають державній реєстрації (дані про будівлі, споруди, їх частини, об'єкт незавершеного будівництва; найменування та літеровка; загальна та житлова площа; площа

земельної ділянки (у разі наявності такої інформації); матеріали стін тощо), що формується за результатом проведеної технічної інвентаризації такого об'єкта; вартість об'єкта, права щодо якого підлягають державній реєстрації, що визначається станом на дату проведення технічної інвентаризації такого об'єкта; особливі позначки реєстратора бюро технічної інвентаризації (БТІ) (відомості про накладення арешту, перебування майна в податковій заставі, самочинне будівництво тощо); строк дії витягу з Реєстру прав; прізвище, ім'я, по батькові та підпис реєстратора БТІ; прізвище, ім'я, по батькові та підпис керівника БТІ або вповноваженої ним особи.

У разі самостійного доступу працівника правоохоронного органу до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, пошук наявного в особи майна здійснюють за параметрами: реєстраційний номер облікової картки платника податків, а також серія та номер паспорта особи, яку перевіряють, адреса нерухомості, реєстраційний номер об'єкта нерухомості, кадастровий номер земельної ділянки тощо.

Такі відомості отримують:

– у паперовій формі через орган державної реєстрації прав, нотаріуса у вигляді витягу, у якому зазначено належні особі права власності, спадкоємців (правонаступників) цих осіб, осіб, в інтересах яких встановлено обтяження, осіб, які отримали відомості про зареєстровані права та їх обтяження на нерухоме майно;

– в електронній формі через офіційний веб-сайт Укрдержреєстру у вигляді інформаційної довідки.

Набуття права власності на об'єкт нерухомості – ділянку (як предмет незаконного збагачення) може відбуватися шляхом її: 1) купівлі, зокрема на підставі оформлення договору фінансування; 2) дарування; 3) самостійного будівництва.

2. Визначення місця та способу придбання й оплати за придбаний об'єкт нерухомості

2.1. Якщо об'єкт нерухомості було придбано в будівельній компанії, чи вона забезпечувала будівництво через договір фінансування, або стало відомо, що певний об'єкт нерухомості належить фігуранту і його ще не внесено в Державний реєстр речових прав на нерухоме майно за певних обставин (наприклад, новобудова (багатоквартирний будинок) ще не зданий в експлуатацію), необхідно:

– самостійно (через мережу Інтернет, довідкові служби тощо) встановити адресу та власника такої будівельної компанії, її структурні підрозділи;

– отримати відповідну ухвалу суду та здійснити тимчасовий доступ до документів будівельної компанії, у яких засвідчено факт угоди купівлі/продажу об'єкта нерухомості з метою отримання копій (оригіналів): установчих документів будівельної компанії; дозволів на будівництво цієї будівлі та на земельну ділянку, на якій вона розташована; договору між компанією та фігурантом, а якщо такого немає – встановити, на кого укладено договір за цією адресою розташування квартири (будинку); чи було здійснено переуступку права власності (трапляються випадки, коли договір на будівництво уклали на одну особу, а згодом право власності переходить іншій особі). Отримують також копії документів, які засвідчують особу, що придбала об'єкт нерухомості, а також платіжних документів, які посвідчують купівлю/продаж об'єкта нерухомості. Аналіз цих документів надає можливість встановити, на яку особу було укладено договір, як здійснювали платіжні операції (чи це був одноразовий платіж, чи платіж надходив частинами), хто був платником (розраховувався) за об'єкт нерухомості, чи здійснювали придбання об'єкта нерухомості в кредит, на яких підставах та умовах, під який відсоток; чи був попередній платіж, скільки відсотків; який банк надавав кредит, на який термін, яка загальна сума виплат тощо;

– допитати особу, яка здійснила продаж фігуранту об'єкта нерухомості, з метою встановлення таких обставин: коли, як і за які кошти було придбано об'єкт нерухомості; на кого було оформлено нерухомість; яка була вартість на об'єкт нерухомості на час його купівлі колишнім власником; чому особа вирішила продати об'єкт нерухомості; коли об'єкт нерухомості було виставлено на продаж; де саме було розміщено оголошення про продаж об'єкта нерухомості; яка була первинна вартість об'єкта, чи було знижено (підвищено) вартість; протягом якого часу з моменту розміщення оголошення було продано об'єкт нерухомості; хто саме займався продажем нерухомості; чи користувалися послугами ріелтора (прізвище, ім'я, по батькові, адреса, телефон); чи було проведено оцінювання вартості об'єкта нерухомості, якщо так, то яка сторона організувала (він чи фігурант), якщо він – хто саме проводив оцінювання (прізвище, ім'я, по батькові, адреса, телефон); чи є підтверджуючі документи проведеного оцінювання; за яких

обставин відбулося знайомство з покупцем; чи пропонував покупець знижку; чи дивився фігурант на об'єкт нерухомості до укладання угоди купівлі-продажу; яку форму розрахунку запропонував покупець; як здійснено розрахунок (готівкою, через банк; одразу було внесено всю суму або частинами, у якій валюті); чи збігається дохід продавця з можливістю придбати об'єкт нерухомості (встановити факт можливості придбати об'єкт за власні кошти);

— опитати ріелтора, який був посередником угоди купівлі-продажу цього об'єкта нерухомості, щодо таких питань: чий інтереси він представляв; коли та за яких обставин відбулося його знайомство з покупцем об'єкта нерухомості; які були умови для пошуку та згодом купівлі нерухомості: ціна (не вища ніж...); квартира (...кв. м); район (центр міста, спальний тощо); швидкість здійснення угоди (терміново чи зазначено інший термін); інші умови (кількість кімнат, новобудова чи вторинний ринок); чи пропонували інші об'єкти нерухомості покупцеві; чи відбувався попередній перегляд цих об'єктів; які причини відмови придбання під час перегляду цих об'єктів; чи була знижка під час купівлі-продажу об'єкта нерухомості; чи не здалося йому, що ціна за цей об'єкт нерухомості значно занижена; чи був присутній ріелтор під час підписання угоди купівлі-продажу цього об'єкта нерухомості;

— допитати інших осіб, які були присутні під час укладання такої угоди та безпосередньо оформлювали документи на придбання об'єкта нерухомості з метою отримання такої інформації: за яких обставин здійснювали укладання угоди (купівля/продаж, договір фінансування); чи було ідентифіковано клієнта (чи робили його фото, копію реєстраційного номера облікової картки платника податків і паспорта), де ці документи; хто був ще присутній під час укладання угоди; чи вимагав покупець знижки чи інших преференцій; у який день і час здійснено угоду; з ким приходила особа в будівельну компанію для укладання угоди; як довго тривала угода;

— у разі необхідності отримати відповідну ухвалу суду здійснюють тимчасовий доступ до інформації, яка міститься на відеореєстраторах, що знаходяться як на об'єкті будівництва, так і в приміщенні, де укладала угоду (це надасть можливість перевірити свідчення співробітників компанії);

— отримати відповідну ухвалу суду та здійснити тимчасовий доступ до документів, які посвідчують оцінювання об'єкта нерухомості, здійснити їх аналіз (чи відповідає вартість

будівлі реальній вартості цього об'єкта). Порівняти вартість об'єкта нерухомості фігуранта з аналогічними об'єктами в новобудові. Якщо є розбіжності у вартості об'єктів, опитати особу, яка оцінювала об'єкт нерухомості, щодо: визначення критеріїв, якими вона керувалася під час оцінювання майна (якщо незалежна повторна оцінка вартості майна суттєво відрізняється від наявної); за яких обставин вона познайомилася з фігурантом, чи раніше обслуговувала його угоди; обставини здійснення оцінювання об'єкта нерухомості;

– у разі значного заниження оцінки майна, призначити оцінно-будівельну експертизу з метою встановлення реальної вартості об'єкта нерухомості;

– допитати фігуранта за фактом придбання об'єкта нерухомості, щоб встановити: коли було придбано цей об'єкт нерухомості, за яку ціну, в кого саме (прізвище, ім'я, по батькові); за які кошти (власні, позичені, кредит); який банк надав кредит чи яка особа була позичальником; за яких обставин особа познайомилася з продавцем; чи користувалася особа послугами ріелтора, якщо так – зазначити установчі дані, контактний номер ріелтора; як довго тривали перемовини щодо купівлі-продажу об'єкта; як підтримували зв'язок із власником об'єкта (телефоном, електронною поштою); чи були попередні перегляди об'єкта нерухомості перед укладанням угоди, коли та з ким саме; хто ще був присутній під час перегляду об'єкта нерухомості (ріелтор, інші особи); де та в якого нотаріуса здійснювали оформлення угоди купівлі/продажу.

2.2. Якщо об'єкт нерухомості було подаровано фігуранту, необхідно:

– здійснити тимчасовий доступ до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно з метою встановлення: дати видачі та номеру витягу з Реєстру прав; реєстраційного номера об'єкта; типу (призначення) об'єкта, права щодо якого підлягають державній реєстрації (житловий будинок, квартира, приміщення, об'єкт незавершеного будівництва тощо); адресу (місцезнаходження) об'єкта, права щодо якого підлягають державній реєстрації; відомості про власника (власників); підстав виникнення, переходу чи припинення права власності; форми власності; виду спільної власності та розміру часток, якщо майно належить на праві спільної часткової власності; відомостей про правонабувача (правонабувачів); підстав виникнення, переходу чи припинення речового права; змісту і характеристики речового права; часу дії речового права; опису

об'єкта, права щодо якого підлягають державній реєстрації (дані про будівлі, споруди, їхні частини, об'єкт незавершеного будівництва; найменування та літеровки; загальної та житлової площі; вартості об'єкта, права щодо якого підлягають державній реєстрації, що визначається за станом на дату проведення технічної інвентаризації такого об'єкта; особливих позначок реєстратора БТІ (відомості про накладення арешту, про перебування майна в податковій заставі, самочинне будівництво тощо); строку дії витягу з Реєстру прав; прізвища, імені, по батькові та підпису реєстратора БТІ; прізвища, імені, по батькові та підпису керівника БТІ або вповноваженої ним особи. Здійснити аналіз обставин придбання об'єкта;

– здійснити тимчасовий доступ до документів, які посвідчують оцінювання об'єкта нерухомості, і провести їх аналіз (чи відповідає вартість будівлі реальній вартості цього об'єкта);

– опитати особу, яка оцінювала об'єкт нерухомості, щодо: визначення критеріїв, якими вона керувалася під час оцінювання майна (якщо незалежна повторна оцінка вартості майна суттєво відрізняється від наявної); за яких обставин вона познайомилася з фігурантом, чи раніше обслуговувала його угоди; обставини здійснення оцінювання об'єкта нерухомості;

– у разі значного заниження оцінки майна, призначити оцінно-будівельну експертизу з метою встановлення реальної вартості об'єкта нерухомості;

– допитати особу, яка здійснила дарування об'єкта нерухомості, з метою встановлення обставин її укладання: коли, як і за які кошти був придбаний дарувальником об'єкт нерухомості; якщо об'єкт нерухомості придбано нещодавно – встановити, як відбувався розрахунок (готівкою, через банк); чи збігається дохід дарувальника з можливістю придбати об'єкт нерухомості (встановити факт можливості придбати об'єкт за власні кошти); чому вирішено здійснити дарування (продаж); якщо було занижено вартість об'єкта під час здійснення угоди – чи надано інші преференції; де та в якого нотаріуса здійснено оформлення угоди купівлі/продажу;

– допитати особу, яка придбала об'єкт нерухомості, про обставини укладання угоди.

2.3. Якщо об'єкт нерухомості побудований фігурантом чи він знаходиться на різних стадіях будівництва, необхідно:

– здійснити тимчасовий доступ до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно з метою встановлення: дати

видачі та номеру витягу з Реєстру прав; реєстраційного номера об'єкта; типу (призначення) об'єкта, права щодо якого підлягають державній реєстрації (житловий будинок, квартира, приміщення, об'єкт незавершеного будівництва тощо); адреси (місцезнаходження) об'єкта, права щодо якого підлягають державній реєстрації; відомостей про власника (власників); підстав виникнення, переходу чи припинення права власності; форми власності; виду спільної власності та розміру часток, якщо майно належить на праві спільної часткової власності; відомостей про правонабувача (правонабувачів); підстав виникнення, переходу чи припинення речового права; змісту і характеристики речового права; часу дії речового права; опису об'єкта, права щодо якого підлягають державній реєстрації (дані про будівлі, споруди, їхні частини, об'єкт незавершеного будівництва; найменування та літеровка; загальна та житлова площа; вартість об'єкта, права щодо якого підлягають державній реєстрації, що визначається станом на дату проведення технічної інвентаризації такого об'єкта); особливих позначок реєстратора БТІ (відомості про накладення арешту, знаходження майна в податковій заставі, самочинне будівництво); строку дії витягу з Реєстру прав; прізвища, імені, по батькові та підпису реєстратора БТІ; прізвища, імені, по батькові та підпису керівника БТІ чи вповноваженої ним особи. Здійснити аналіз обставин придбання об'єкта;

– здійснити тимчасовий доступ до документів, які посвідчують право власності на землю, де будується (був побудований) об'єкт нерухомості;

– отримати відповідну ухвалу суду та здійснити тимчасовий доступ до документів, які посвідчують оцінювання об'єкта нерухомості, здійснити їх аналіз (чи відповідає вартість будівлі реальній вартості цього об'єкта);

– опитати особу, яка оцінювала об'єкт нерухомості, щодо: визначення критеріїв, якими вона керувалася під час оцінювання майна (якщо незалежна повторна оцінка вартості майна суттєво відрізняється від наявної); за яких обставин вона познайомилася з фігурантом, чи раніше обслуговувала його угоди; обставини здійснення оцінювання об'єкта нерухомості;

– якщо не виявлено значного заниження оцінки майна чи об'єкт нерухомості знаходиться на різних стадіях будівництва – призначити оцінно-будівельну експертизу з метою встановлення реальної вартості об'єкта нерухомості;

– допитати сусідів об'єкта нерухомості з таких питань: з якого часу вони знають фігуранта, чи відомо їм, де працює фігурант, коли фігурант придбав об'єкт нерухомості, хто (на їхню думку) є власником об'єкта нерухомості, з якого та протягом якого часу здійснювали будівництво, чи відомі їм установчі дані робітників (компаній), залучені на будівництві, їхні контактні номери, хто здійснював керування робітниками, чи відомо сусідам номерні знаки транспортних засобів, які було залучено під час будівництва (ремонту);

– встановити й допитати осіб, які будували (здійснювали ремонт) об'єкт нерухомості, з таких питань: хто і коли їх найняв з метою будівництва (ремонту) об'єкта нерухомості, з якого та протягом якого часу вони працюють на об'єкті, чи відомо їм, де працює фігурант, хто (на їхню думку) є власником об'єкта нерухомості, за які кошти він здійснює будівництво (ремонт) об'єкта; чи відомі їм установчі дані інших робітників (компаній), залучених на будівництві, їх контактні номери, хто саме здійснював розрахунки з робітниками за виконаний ремонт, чи відомі їм номерні знаки транспортних засобів та компаній, які постачали будівельні матеріали, меблі, побутову техніку чи були залучені під час будівництва (ремонту);

– встановити компанії, які були залучені під час будівництва (ремонту) об'єкта нерухомості, з метою визначення кількості та вартості придбаних будівельних матеріалів, меблів, побутової техніки та форми оплати за них. Якщо оплату здійснювали через банківські установи, встановити їхні реквізити;

– отримати відповідну ухвалу суду та здійснити запит до банківської установи на підставі ст. 62 Закону України «Про банки та банківську діяльність» з метою отримання інформації про установчі дані клієнта, який здійснював оплату за будівельні матеріали, меблі та побутову техніку;

– допитати власника об'єкта нерухомості про обставини його придбання (ремонту).

3. Вивчення руху коштів у банківських установах, через рахунки яких здійснювали оплату за об'єкт нерухомості

Якщо купівлю об'єкта нерухомості було здійснено через банківську установу, необхідно здійснити такі процесуальні дії:

– отримати ухвалу суду та здійснити тимчасовий доступ до банківської установи відповідно до ст. 62 Закону України «Про банки та банківську діяльність» (встановленої форми, на бланку державного органу, за підписом керівника державного органу (чи його заступника), скріпленого гербовою печаткою,

включати передбачені Законом України «Про банки і банківську діяльність» підстави для отримання цієї інформації, містити посилання на норми закону, відповідно до яких державний орган має право на отримання такої інформації) з метою отримання таких відомостей: установчі дані особи, яка здійснила придбання об'єкта нерухомості за певним рахунком; ідентифікаційні документи, на підставі яких було відкрито банківський рахунок; дата відкриття/закриття рахунку; причини закриття рахунку; рух коштів на рахунках із розшифруванням (скільки готівки було одразу внесено на рахунок і в якій валюті, способи, місце, час і джерела поповнення рахунку, скільки разів, на які суми; які видатки (де, коли, скільки, на що) було здійснено, їхні особливості); чи здійснювали із цього рахунку оплату об'єкта нерухомості; чи володіє клієнт іншими банківськими рахунками в банківській установі, якщо так – отримати зазначену вище інформацію;

– якщо банківський рахунок фігуранта поповнювали з інших рахунків – шляхом запиту до банківської установи встановити їхніх власників і здійснити доступ до цих рахунків;

– забезпечити з використанням І2 чи інших програм аналіз за такими параметрами: дата відкриття рахунку; хто відкривав рахунок; рух коштів за рахунком; як і від кого кошти потрапляли на рахунок (перерахунок з інших рахунків чи готівкою); хто саме їх вносив на рахунок;

– опитати осіб з-поміж службовців банківської установи, які обслуговували клієнта (фігуранта кримінального провадження), і встановити такі дані: як часто ця особа користується послугами зазначеного банку; хто ще був присутній, крім клієнта, під час оформлення та супроводження рахунку; у який час і день це відбувалося та як довго тривало; чи було ідентифіковано клієнта (чи робили його фото, копію реєстраційного номера облікової картки платника податків і паспорта); чи відвідувала особа згодом цю банківську установу, як часто, яка мета цих відвідувань; чи були, на думку банківського робітника, сумнівні операції за цим рахунком;

– отримати ухвалу суду та здійснити доступ до камер спостережень у банку й прилеглої території під час відкриття рахунку клієнтом або відвідування банківської установи з метою встановлення інших осіб, які були присутні під час цієї угоди, а також транспортних засобів, на яких пересувався клієнт.

4. Перевірка достовірності угод купівлі/продажу, дарування тощо об'єкта нерухомості, посвідчених нотаріусом

Для цього необхідно:

- отримати відповідну ухвалу суду та здійснити тимчасовий доступ до угоди купівлі/продажу (дарування тощо) об'єкта нерухомості, посвідченої нотаріусом, і здійснити її аналіз (чи відповідає вартість будівлі реальній вартості цього об'єкта, чи дотримано всі вимоги укладання угоди);

- допитати нотаріуса за фактом укладання угоди купівлі/продажу (дарування тощо) об'єкта нерухомості з метою визначення її особливостей;

- отримати відповідну ухвалу суду та здійснити тимчасовий доступ до документів, які посвідчують оцінювання об'єкта нерухомості, проаналізувати їх (чи відповідає вартість будівлі реальній вартості цього об'єкта);

- допитати особу, яка оцінювала об'єкт нерухомості, стосовно таких питань: за яких обставин вона познайомилася з фігурантом, чи раніше обслуговувала його угоди, обставини здійснення оцінювання об'єкта нерухомості, визначення критеріїв, якими особа керувалася під час оцінювання майна;

- у разі істотного заниження оцінки майна, призначити оцінно-будівельну експертизу з метою встановлення реальної вартості об'єкта нерухомості;

- допитати фігуранта, який придбав об'єкт нерухомості, за обставинами укладання угоди, чи була спроможна ця особа з власних доходів придбати цей об'єкт нерухомості;

- проаналізувати зібрані дані для встановлення таких фактів: чи спроможний фігурант придбати цей об'єкт нерухомості за власні кошти чи за кошти, які він указав під час допиту; перевірити сукупний дохід осіб, яких фігурант зазначив як позичальників; перевірити позичальників на фінансову спроможність (чи є в особи банківські рахунки (де саме, коли відкриті, як часто відбувалися нові надходження на рахунок, у якій валюті). Порівняти вартість об'єкта нерухомості з даними експертизи з метою встановлення реальної вартості об'єкта.

4.3. Набуття земельної ділянки

Перевірку законності придбання (володіння) особою земельної ділянки, яка може бути предметом незаконного збагачення, здійснюють за такими напрямками:

- реєстрація земельної ділянки;

- місце та спосіб придбання й оплати за земельну ділянку;

- вивчення руху коштів у банківських установах, через рахунки яких здійснювали оплата за земельну ділянку;
- перевірка угод (купівлі/продажу, дарування тощо), посвідчених нотаріусами.

1. Визначення реєстрації об'єкта нерухомості

Відповідно до Закону України «Про державний земельний кадастр» і Порядку ведення Державного земельного кадастру, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2012 року № 1051, регламентовано порядок ведення державної реєстрації земельних ділянок. Державну реєстрацію земельної ділянки здійснюють під час її формування за результатами складання документації із землеустрою після погодження у встановленому порядку та до прийняття рішення про її затвердження органом місцевого самоврядування (у разі, коли згідно із законом така документація підлягає затвердження таким органом) шляхом відкриття Поземельної книги на таку земельну ділянку. Відповідно до законодавства державну реєстрацію земельної ділянки здійснюють державні кадастрові реєстратори територіальних органів земельних ресурсів.

Порядок реєстрації земельної ділянки, що перебуває у особи у власності, встановлення його ідентифікаційних ознак і характеристик, насамперед, здійснюється шляхом:

- направлення працівником правоохоронного органу в порядку ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» чи ст. 40 КПК України запиту до органу виконавчої влади, місцевого самоврядування (у разі формування земельних ділянок відповідально відповідно державної чи комунальної власності) – порядком державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 року № 1127 (набрала чинності з 1 січня 2016 року), визначено новий порядок реєстрації земельних ділянок у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, яку здійснюють державні та приватні нотаріуси й органи державної реєстрації прав, з метою отримання такої інформації:

- копії заяви про державну реєстрацію земельної ділянки;
- копії погодженої відповідно до законодавства документації із землеустрою, яка є підставою для формування земельної ділянки;
- копії електронного документа, який містить відомості про результати робіт із землеустрою та оцінювання земель і є

підставою для внесення даних до Державного земельного кадастру;

– копії документів, що підтверджують оплату послуг з державної реєстрації земельної ділянки;

– витяг з Державного земельного кадастру про земельну ділянку, у якому міститься кадастровий номер ділянки);

– копію Поземельної книги.

Працівник правоохоронного органу здійснює доступ до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно шляхом:

– офіційного запиту до а) органів місцевого самоврядування (отримання рішення місцевої ради); б) органів виконавчої влади (розпорядження держадміністрації), Держгеокадастру (наказ обласного управління Держгеокадастру), до компанії, яка складала земельну справу (копії заяви про державну реєстрацію земельної ділянки; копії погодженої відповідно до законодавства документації із землеустрою, яка є підставою для формування земельної ділянки; копії електронного документа, який містить відомості про результати робіт із землеустрою та оцінювання земель і є підставою для внесення даних до Державного земельного кадастру; копії документів, що підтверджують оплату послуг з державної реєстрації земельної ділянки);

– самостійного доступу до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

У запиті до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно зазначають підстави для такого запиту, ініціатора запиту, інформацію, яку необхідно отримати.

У разі самостійного доступу працівника правоохоронного органу до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно пошук наявності в особи майна здійснюють за параметрами: реєстраційний номер облікової картки платника податків, а також серія та номер паспорта особи, яку перевіряють, адреса нерухомості, реєстраційний номер об'єкта нерухомості, кадастровий номер земельної ділянки тощо.

Такі відомості отримують:

– у *паперовій формі* через орган державної реєстрації прав, нотаріуса у вигляді витягу, у якому зазначають належні права власності особі, спадкоємців (правонаступників) відповідних осіб, особу, в інтересах якої встановлено обтяження, осіб, які отримали відомості про зареєстровані права та їх обтяження на нерухоме майно;

– в *електронній формі* через офіційний веб-сайт Укрдержреєстру у вигляді інформаційної довідки.

Набуття права власності на земельну ділянку (як предмет незаконного збагачення) може відбуватися шляхом його:

- купівлі;
- оренди;
- дарування.

Витяг з Державного реєстру прав видають на бланку, зразок та опис якого встановлює Міністерство юстиції України, за підписом державного реєстратора органу державної реєстрації прав, нотаріуса, скріпленому печаткою, що має містити таку інформацію:

- дату видачі та номер витягу з Реєстру прав;
- реєстраційний номер об'єкта;
- тип (призначення) об'єкта, права щодо якого підлягають державній реєстрації;
- адресу (місцезнаходження) об'єкта, права щодо якого підлягають державній реєстрації;
- відомості про власника (власників);
- підстави виникнення, переходу чи припинення права власності;
- форму власності;
- вид спільної власності та розмір часток, якщо майно належить на праві спільної часткової власності;
- відомості про правонабувача (правонабувачів);
- підстави виникнення, переходу чи припинення речового права;
- зміст і характеристику речового права;
- час дії речового права;
- опис об'єкта, права щодо якого підлягають державній реєстрації (площа земельної ділянки (у разі наявності такої інформації));
- вартість об'єкта, права щодо якого підлягають державній реєстрації, що визначена станом на дату проведення технічної інвентаризації такого об'єкта;
- особливі позначки реєстратора БТІ (відомості про накладення арешту, про знаходження майна в податковій заставі, самочинне будівництво тощо);
- строк дії витягу з Реєстру прав;
- прізвище, ім'я, по батькові та підпис реєстратора БТІ;
- прізвище, ім'я, по батькові та підпис керівника БТІ або уповноваженої ним особи.

Здійснити аналіз рішення місцевої ради (розпорядження держадміністрації), наказу обласного управління Держгеокадастру,

заяви про державну реєстрацію земельної ділянки; документації із землеустрою, яка є підставою для формування земельної ділянки; електронного документа, який містить відомості про результати робіт із землеустрою та оцінювання земель і є підставою для внесення даних до Державного земельного кадастру; документів, що підтверджують оплату послуг з державної реєстрації земельної ділянки); витягу з Державного земельного кадастру про земельну ділянку. Аналіз отриманих документів передбачає з'ясування таких питань: право власності (її форма – оренда чи приватна власність); дані про власника; наявність обмежень й обтяжень за ділянкою; цільове призначення; кадастровий номер; місце розташування; точна площа ділянки тощо.

2. Визначення місця та способу придбання й оплати за придбану земельну ділянку:

– отримати відповідну ухвалу суду та здійснити тимчасовий доступ до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно;

– отримати відповідну ухвалу суду та здійснити тимчасовий доступ до рішення місцевої ради (розпорядження держадміністрації);

– отримати відповідну ухвалу суду та здійснити тимчасовий доступ до обласного управління Держгеокадастру з метою отримання копії наказу про державну реєстрацію земельної ділянки;

– отримати відповідну ухвалу суду та здійснити тимчасовий доступ до документації із землеустрою, яка була підставою для формування земельної ділянки;

– допитати особу, яка здійснила продаж фігуранту земельної ділянки об'єкта нерухомості, з метою встановлення таких обставин: коли, як і за які кошти було придбано об'єкт нерухомості; на кого було оформлено нерухомість; яка була первинна вартість земельної ділянки на час її придбання; чому особа вирішила продати земельну ділянку; коли земельну ділянку було виставлено на продаж; де саме було розміщено оголошення про продаж земельної ділянки; якою була первинна запропонована ціна за земельну ділянку; чи було знижено (підвищено) її вартість згодом; протягом якого часу з моменту розміщення оголошення було продано земельну ділянку; хто саме займався її продажем; чи користувалися послугами ріелтора (прізвище, ім'я, по батькові, адреса, телефон); чи було проведено оцінювання вартості земельної ділянки, якщо так, то

хто здійснював її оцінювання (прізвище, ім'я, по батькові, адреса, телефон); чи є підтверджуючі документи проведеного оцінювання; за яких обставин відбулося знайомство з покупцем земельної ділянки; чи пропонував покупець знижку; яку форму розрахунку запропонував покупець; як відбувався розрахунок (готівкою, через банк; одразу було внесено всю суму чи частинами, у якій валюті); хто займався оформленням документів; у якого нотаріуса завірено угоду;

– опитати ріелтора, який був посередником угоди купівлі-продажу земельної ділянки, з таких питань: чиї інтереси він представляв; коли та за яких обставин відбулося його знайомство з покупцем земельної ділянки; які були умови для пошуку та згодом купівлі земельної ділянки: ціна, швидкість проведення угоди (терміново чи зазначено інший термін), інші умови, чи була знижка під час купівлі-продажу, чи не здалося йому, що ціна за земельну ділянку значно занижена (завищена); чи був присутній ріелтор під час підписання угоди купівлі-продажу цієї земельної ділянки;

– якщо були присутні під час укладання угоди купівлі/продажу земельної ділянки інші особи – допитати їх за фактом укладання угоди;

– отримати відповідну ухвалу суду та здійснити тимчасовий доступ до документів, які посвідчують оцінювання земельної ділянки, здійснити їх аналіз (чи відповідає вартість земельної ділянки реальній її вартості). Порівняти вартість земельних ділянок з аналогічними, що розташовані поруч. Якщо є суттєві розбіжності у вартості земельної ділянки, опитати особу, яка її оцінювала, щодо: визначення критеріїв, якими вона керувалася під час оцінювання земельної ділянки (якщо незалежна повторна оцінка вартості майна суттєво відрізняється від наявної); за яких обставин вона познайомила з фігурантом, чи раніше обслуговувала його угоди; обставини здійснення оцінювання земельної ділянки;

– у разі значного заниження оцінки майна, призначити оцінно-земельну експертизу з метою встановлення реальної вартості земельної ділянки. Стосовно оцінки земельних ділянок та їх частин/часток, окрім загальних норм, встановлених Земельним кодексом України, діє окремий спеціальний нормативно-правовий акт – Закон України «Про оцінку земель». Відповідно до ст. 5 Закону України «Про оцінку земель», експертну грошову оцінку земельних ділянок і прав на них проводять з метою визначення вартості об'єкта оцінки.

Експертну грошову оцінку земельних ділянок використовують під час здійснення цивільно-правових угод щодо земельних ділянок і прав на них, крім випадків, визначених цим Законом, а також іншими законами. Також експертна грошова оцінка земельної ділянки підлягає обов'язковому рецензуванню на підставі ст. 22 Закону України «Про оцінку земель»;

– допитати фігуранта за фактом придбання ним земельної ділянки з метою встановлення: коли та за яку ціну було придбано земельну ділянку, у кого саме (прізвище, ім'я, по батькові) та за які кошти (власні, позичені, кредит); який банк надав кредит чи яка особа була позичальником коштів (її установчі дані); за яких обставин особа познайомилася з продавцем; чи користувалася особа послугами ріелтора, якщо так – зазначити установчі дані, контактний телефон ріелтора; як довго тривали перемовини на рахунок купівлі-продажу земельної ділянки; як підтримували зв'язок з власником об'єкта (телефон, електронна пошта); де та в якого нотаріуса здійснювали оформлення угоди купівлі/продажу.

3. Вивчення руху коштів у банківських установах, через рахунки яких здійснювали оплату за придбання земельну ділянку

Якщо придбання земельної ділянки реалізовано через банківську установу, необхідно здійснити такі процесуальні дії:

– встановити, через який саме банк здійснювали угоду купівлі-продажу, кому цей банк належить;

– отримати відповідну ухвалу суду та здійснити тимчасовий доступ до банківської установи відповідно до ст. 62 Закону України «Про банки та банківську діяльність» (встановленої форми, на бланку державного органу, за підписом керівника державного органу (чи його заступника), скріпленого гербовою печаткою, включати передбачені Законом України «Про банки і банківську діяльність» підстави для отримання цієї інформації, містити посилання на норми закону, на підставі яких державний орган має право на отримання такої інформації) з метою отримання таких відомостей: установчі дані особи, яка здійснила придбання земельної ділянки за певним рахунком; ідентифікаційних документів, які використовували під час відкриття банківського рахунку; дата відкриття/закриття рахунку; причини закриття рахунку; рух коштів за рахунком з розшифруванням (скільки готівки було одразу внесено на рахунок і в якій валюті, способи, місце, час та джерела поповнення рахунку, скільки разів, на які суми; які видатки (де, коли, скільки, на що) було за ним здійснено, їх особливості); чи здійснювали із цього рахунку оплату відповідної земельної

ділянки; чи володіє клієнт іншими банківськими рахунками в цій банківській установі, якщо так – отримати зазначену вище інформацію за цими рахунками;

– якщо банківський рахунок фігуранта поповнювали з інших рахунків – шляхом запиту до відповідної банківської установи визначити їх власників і здійснити доступ до цих рахунків банків;

– здійснити з використанням І2 чи інших інформаційних систем аналіз за такими параметрами: дата відкриття рахунку; хто відкривав рахунок; рух коштів за рахунком; як і від кого кошти потрапляли на рахунок (перерахунок з інших рахунків чи готівкою); хто саме їх вносив на рахунок;

– опитати осіб з-поміж службовців банківської установи, які обслуговували клієнта (фігуранта кримінального провадження), встановити такі дані: як часто особа користується послугами цього банку; хто ще був присутній, крім клієнта, під час оформлення та супроводження рахунку; у який час і день це відбувалося та як довго тривало; чи було ідентифіковано клієнта (чи робили його фото, копію ідентифікаційного коду та паспорта); чи відвідувала особа згодом цю банківську установу, як часто, яка мета цих відвідувань; чи були, на думку банківського робітника, сумнівні операції за цим рахунком;

– отримати відповідну ухвалу суду і здійснити доступ до камер спостережень у банку та прилеглій території під час відкриття рахунку клієнтом чи відвідування банківської установи з метою встановлення інших осіб, які були присутні під час цієї угоди, а також транспортних засобів, на яких пересувався клієнт.

4. Перевірити угоду купівлі/продажу, дарування тощо, посвідчену нотаріусами:

– отримати відповідну ухвалу суду та здійснити тимчасовий доступ до угоди купівлі/продажу (дарування тощо) земельної ділянки, посвідченої нотаріусом, здійснити її аналіз (чи відповідає вартість земельної ділянки реальній її вартості, чи дотримано всі вимоги укладання угоди);

– допитати нотаріуса за фактом укладання угоди купівлі/продажу (дарування тощо) земельної ділянки нерухомості з метою визначення її особливостей;

– отримати відповідну ухвалу суду та здійснити тимчасовий доступ до документів, які посвідчують оцінювання земельної ділянки, здійснити їх аналіз (чи відповідає вартість земельної ділянки реальній її вартості);

– допитати особу, яка оцінювала земельну ділянку, щодо того, за яких обставин вона познайомилася з фігурантом, чи раніше обслуговувала його угоди, обставини здійснення оцінювання земельної ділянки, визначення критеріїв, якими він керувався під час її оцінювання;

– у разі істотного заниження оцінки земельної ділянки, призначити оцінно-земельну експертизу з метою встановлення реальної вартості земельної ділянки;

– допитати фігуранта, який придбав земельну ділянку, за обставинами укладання угоди, чи була спроможна особа з власних доходів придбати цю земельну ділянку;

– здійснити аналіз зібраних даних з метою встановлення таких фактів: чи спроможний фігурант придбати цю земельну ділянку за власні кошти чи за кошти, які він вказав під час допиту; перевірити сукупний дохід осіб, яких фігурант зазначив як позичальників; перевірити позичальників на фінансову спроможність (чи є в цієї особи банківські рахунки (де саме, коли відкриті, як часто відбувалися нові надходження на рахунок і в якій валюті)). Порівняти вартість земельної ділянки з даними експертизи з метою встановлення реальної вартості об'єкта.

4.4. Набуття коштовного годинника

Використання коштовних годинників відомих світових брендів (Vacheron Constantin, Blancpain, Parmigiani Fleurier, Chopard тощо) як об'єкта незаконного збагачення останніми роками стає доволі поширеним, що пов'язано з такими обставинами: ці годинники невеликі за розміром, водночас, мають високу цінність (від 10 до 200 тис. доларів США), що створює переваги для їх придбання/купівлі (як об'єкта неправомірної вигоди) та перевезення через митний кордон з подальшою можливістю здачі (продажу) в заздалегідь визначених магазинах за кордоном. Придбання дешевих підробок коштовних годинників дає змогу фігуранту приховувати наявність оригінального коштовного годинника. За цих та інших обставин коштовні годинники часто стають об'єктом неправомірної вигоди й, відповідно, незаконного збагачення.

Інформацію про наявність коштовних годинників у фігуранта розслідування може бути отримано за результатами здійснення слідчих (розшукових) дій (зокрема, обшуку особи, переміщення через митний кордон України), під час інших заходів (наприклад, особистого (ініціативного) пошуку, отримання інформації за результатами журналістських розслідувань тощо).

Наступним кроком буде встановлення марки годинника та його вартості. Із цією метою можуть використовувати інтернет-сайти з продажу брендових годинників, на яких пошук здійснюють за виробником, брендом, маркою чи іншими характеристиками годинника, серед них: <https://luxwatch.ua/>; <https://gold.ua/>; <https://ua.watch4you.com.ua/>; <http://timeshop.com.ua/>.

Також можливий пошук годинників за фотографією, зокрема через пошуковий сервіс <https://images.google.ru/>.

Breguet Classique Grande Complication 3358BB/52/986 DD00

Бренд:	Breguet
Коллекция:	Classique Complications
Модель №:	3358BB/52/986 DD00
Метал:	558-100
Валютна ціна:	186,492
Зробити в морозилку	
Тип:	Часи мужчине
Матеріал корпусу:	біле золото 18к
Браслет/ремешок:	лінійка авіаційна з золотої 18к платиною, розкладювальна застібка
Ціна циферблату:	сріблястий емальований
Механізм:	с ручним заводом. Калібр 585-1
Водозахист:	водонепроникність 30 м
Розміри корпусу:	35 x 9,15 мм

Breguet Classique Grande Complication 3358BB

Орієнтована ціна в Москві:	55200 €
Варіанти:	-
Циферблат:	на перапетра с емалью і розкладним вір узором
Функції:	часи, мінута, секунди
Особливості:	с турбілоном, безель і кронштейн для українських 74-бразиліанських
Механізм:	ручної завод, калібр 558-1, залас лід
Корпус:	біле золото
Ремешок:	лінійка
Ref:	3358BB/52/986 DD00
Розмір:	линійка

Перевірку законності придбання (володіння) особою коштовних годинників, які можуть бути предметом незаконного збагачення, здійснюють через:

- встановлення місця та способу придбання й оплати за придбаний коштовний годинник;
- вивчення руху коштів у банківських установах, через рахунки яких здійснювали оплату за придбаний коштовний годинник.

1. Визначення місця та способу придбання й оплати за придбаний коштовний годинник

1.1. Якщо немає достовірної інформації про коштовність годинника:

- отримати (здійснити гласне, негласне чи зашифроване) графічне зображення годинника або отримати його від заявника (ініціатора журналістського розслідування) й інформацію про можливу належність годинника особі, яку будуть перевіряти;

- здійснити пошук в Інтернет-мережі за зразком отриманого графічного зображення марки, назви, моделі, ідентифікаційного номера й інших ознак з метою його ідентифікації та встановлення орієнтовної вартості. Це надасть можливість з'ясувати, чи може бути такий годинник об'єктом незаконного збагачення;

- здійснити доступ до електронної декларації Національного агентства з питань запобігання корупції

фігуранта з метою перевірки наявності відображення в ній коштовного годинника;

– направити запит до Державної митної служби України щодо встановлення фактів увезення в Україну зазначених видів коштовних годинників і надання інформації про суб'єктів господарювання, які здійснювали імпорт (увезення) годинників відповідної марки в нашу державу;

– шляхом пошуку в Інтернет-мережі магазинів (Інтернет-ресурсів, суб'єктів господарювання), які пропонують такі годинники, а також представницьких установ фірм-виробників в Україні для визначення потенційних магазинів – продавців коштовних годинників встановленої марки (моделі);

– направити запит до встановлених магазинів (Інтернет-ресурсів, суб'єктів господарювання, представництв фірм-виробників коштовних годинників), які пропонують такі годинники, з метою отримання інформації про осіб, які придбали годинник встановленої марки;

– здійснити аналіз отриманої інформації;

– опитати фігуранта за фактом наявності в нього коштовного годинника та провести ініціативні (пошукові) заходи щодо перевірки показань фігуранта.

1.2. Якщо годинник було вилучено під час слідчих (розшукових) дій:

– здійснити доступ до електронної декларації Національного агентства з питань запобігання корупції фігуранта з метою перевірки наявності відображення в ній вилученого годинника;

– якщо супровідних документів на годинник немає – здійснити пошук в Інтернет-мережі за допомогою отриманого графічного зображення, марки, назви, моделі, ідентифікаційного номера й інших ознак для його ідентифікації та встановлення орієнтовної вартості. Це надасть можливість з'ясувати, чи може бути такий годинник об'єктом незаконного збагачення;

– направити на товарознавчу експертизу вилучений під час здійснення слідчих (розшукових) дій годинник;

– направити запит до Державної митної служби України щодо встановлення фактів увезення в Україну цих видів коштовних годинників і надання інформації про суб'єктів господарювання, які здійснювали імпорт годинників відповідної марки в нашу державу;

– звернутися з клопотанням до слідчого судді про тимчасовий доступ до електронної інформаційної системи

з метою отримання інформації, що має значення для досудового розслідування незаконного збагачення. Здійснити аналіз інтернет-листування для подальшої перевірки відвідування сайтів, які пропонують коштовні годинники, замовлення годинників з використанням мережі Інтернет. Встановити, чи замовляла особа певні годинники через міжнародні поштові сервіси (коли, де, ціна, спосіб оплати, якою карткою оплачено покупку, спосіб доставляння, через яку поштову службу здійснювали доставляння тощо);

– встановити номери телефонів осіб, які можуть бути причетні до набуття та передання активів, що є предметом незаконного збагачення. Звернутися з клопотанням до слідчого судді про тимчасовий доступ до транспортних інформаційних мереж, щоб отримати інформацію, яка має значення для кримінального провадження. Здійснити аналіз телефонного трафіку фігуранта з метою перевірки наявності розмов підозрюваного з особами, які працюють у магазині (Інтернет-ресурсі, суб'єкті господарювання) і продали коштовний годинник;

– шляхом пошуку в Інтернет-мережі встановити магазини (Інтернет-ресурси), які пропонують коштовні годинники такої марки (моделі) та фірми виробника (представництва в Україні), шляхом подальшого спілкування з ними – конкретних продавців;

– направити запити до цих магазинів (Інтернет-ресурсів, суб'єктів господарювання) щодо надання інформації про здійснення купівлі/продажу годинника певної марки, моделі, їхнього індивідуального номера, а також осіб, які їх придбали чи на яких такі годинники оформлювали;

– якщо встановлено суб'єкт господарювання, який міг бути причетним до продажу вилученого правоохоронцями коштовного годинника, отримати відповідну ухвалу суду та здійснити тимчасовий доступ до документів, які засвідчують факт його купівлі/продажу;

– допитати осіб, які продали коштовний годинник, були присутніми під час укладання такої угоди, з метою отримання такої інформації: коли та за яких обставин здійснювали купівлю/продаж годинника; яка була вартість годинника, чи було здійснено одночасно купівлю/продаж інших годинників, якщо так, то яких; хто саме був покупцем, чи було ідентифіковано клієнта (чи робили копію реєстраційного номера облікової картки платника податків і паспорта), де ці документи,

якщо ні – як виглядав клієнт (отримати його опис, чи може його впізнати за фотографією); чи раніше ця особа цікавилася годинником, приходила раніше, якщо так – надати деталі; хто був платником (розраховувався) за годинник; чи вимагав покупець знижки чи інші преференції; у який день і час здійснено угоду; як довго тривала угода; як відбувся розрахунок (готівкою, карткою, через банківський переказ); чи здійснювали купівлю годинника в кредит, на яких підставах, під який відсоток, чи був попередній платіж, скільки відсотків; який банк надавав кредит, на який термін, яка загальна сума виплат; чи передбачає купівля годинника подальші гарантії щодо його повернення (продажу) в інших країнах (у яких саме країнах, за яких обставин, які документи для цього видають, чи отримав їх покупець, на кого ці документи оформлено); хто був ще присутній під час купівлі/продажу годинника як з боку продавців, так і з боку покупця;

– здійснити тимчасовий доступ до інформації, яка міститься на камерах спостереження під час купівлі/продажу, а також в інші періоди відвідування магазину фігурантом;

– допитати підозрюваного про обставини походження в нього коштовного годинника, зокрема: коли, де, за яких обставин у нього опинився годинник (у кого він придбав, хто йому подарував), чи відомо фігуранту вартість годинника, за які кошти він його придбав.

Здійснити заходи щодо перевірки показань підозрюваного, (наприклад, придбання дешевої підробки коштовного годинника через Інтернет-магазин або торгіву мережу). Надати запит до поштових служб щодо надходження до підозрюваної особи поштових відправлень за певний період.

2. Вивчення руху коштів у банківських установах, через рахунки яких здійснювали оплату за придбаний коштовний годинник

Якщо придбання коштовного годинника було здійснено через банківську установу, то необхідно здійснити такі процесуальні дії:

– встановити, через який саме банк здійснювали угоду купівлі-продажу, кому цей банк належить;

– отримати відповідну ухвалу суду та здійснити тимчасовий доступ до банківської установи на підставі ст. 62 Закону України «Про банки та банківську діяльність» (встановленої форми, на бланку державного органу, за підписом керівника державного органу (чи його заступника), скріпленому

гербовою печаткою, включати передбачені Законом України «Про банки і банківську діяльність» підстави для отримання цієї інформації, містити посилання на норми закону, відповідно до яких державний орган має право на отримання такої інформації) з метою одержання таких відомостей: установчі дані особи, яка здійснила оплату коштовного годинника за певним рахунком; ідентифікаційні документи, які використано під час відкриття банківського рахунку; дата відкриття/закриття рахунку; причини закриття рахунку; рух коштів за рахунком з розшифруванням (скільки готівки було одразу внесено на рахунок і в якій валюті, способи, місце, час та джерела поповнення рахунку, скільки разів, на які суми); які видатки (де, коли, скільки, на що) було за ними здійснено, їх особливості); чи здійснювали із цього рахунку оплату відповідного коштовного годинника; чи володіє клієнт іншими банківськими рахунками в цій банківській установі, якщо так – отримати зазначену вище інформацію за ними;

– якщо банківський рахунок фігуранта поповнювали з інших рахунків – шляхом запиту до відповідної банківської установи визначити їх власників і здійснити доступ до цих рахунків;

– здійснити з використанням І2 чи інших інформаційних систем аналіз за такими параметрами: дата відкриття рахунку; хто відкривав рахунок; рух коштів за рахунком; як і від кого кошти потрапляли на рахунок (перерахунок з інших рахунків чи готівкою); хто саме їх вносив на рахунок;

– опитати осіб з-поміж службовців банківської установи, які обслуговували клієнта (фігуранта кримінального провадження), щоб встановити такі дані: як часто особа користується послугами цього банку; хто ще був присутній, крім клієнта, під час оформлення та супроводження рахунку; у який час і день це відбувалося та як довго тривало; чи було ідентифіковано клієнта (чи робили його фото, копію реєстраційного номера облікової картки платника податків і паспорта); чи відвідувала особа цю банківську установу згодом, як часто, яка мета цих відвідувань; чи були, на думку банківського робітника, сумнівні операції за цим рахунком;

– отримати ухвалу суду та здійснити доступ до камер спостережень у банку та прилеглої території під час відкриття рахунку клієнтом чи відвідування банківської установи з метою встановлення інших осіб, які були присутні під час цієї угоди, а також транспортних засобів, на яких пересувався клієнт.

4.5. Набуття коштів

Вітчизняна та зарубіжна практика протидії незаконному збагаченню, відмиванню коштів, а також аналіз заповнення електронних декларацій суб'єктами декларування засвідчує, що основним компонентом незаконного збагачення та приховування отриманих незаконних статків є готівкові кошти (у будь-якій валюті). Саме такі кошти не залишають фінансових слідів, що спрощує їх використання.

Кошти, які є предметом незаконного збагачення, отримують від так званих відкатів, неправомірної вигоди, приховуваної господарської діяльності тощо. Тому діяльність слідчого (детектива) має бути спрямована на встановлення не лише джерел незаконного походження цих коштів, а й способів їх подальшої легалізації та використання, зокрема зберігання з метою забезпечення подальшої конфіскації.

Перевірку законності придбання (володіння) коштами, які можуть бути предметом незаконного збагачення, здійснюють за такими напрямками:

- вивчення руху коштів у банківських установах;
- виявлення джерел незаконного збагачення;
- перевірка можливої підприємницької діяльності фігуранта та його родичів.

1. Вивчення руху коштів у банківських установах

Доцільно запропонувати такий алгоритм дій слідчого, що спрямований на встановлення та перевірку руху коштів за банківським рахунком:

- отримати відповідну ухвалу суду та здійснити тимчасовий доступ до банківської установи на підставі ст. 62 Закону України «Про банки та банківську діяльність» (встановленої форми, на бланку державного органу, за підписом керівника державного органу (чи його заступника), скріпленого гербовою печаткою, включати передбачені Законом України «Про банки і банківську діяльність» підстави для отримання цієї інформації, містити посилання на норми закону, відповідно до яких державний орган має право на отримання такої інформації) з метою одержання таких відомостей: дата відкриття/закриття рахунку; причини закриття рахунку; рух коштів за рахунком з розшифруванням (скільки готівки було одразу внесено на рахунок і в якій валюті, способи, місце, час та джерела поповнення рахунку, скільки разів, на які суми; які видатки (де, коли, скільки, на що) було за ним здійснено, їхні особливості);

– якщо банківський рахунок фігуранта поповнювали з інших рахунків – шляхом запиту до відповідної банківської установи встановити їхніх власників і здійснити доступ до цих рахунків;

– опитати осіб з-поміж службовців банківської установи, які обслуговували клієнта (фігуранта кримінального провадження), і встановити такі дані: як часто особа користується послугами цього банку; якою є мета відвідувань банку; хто ще буває присутнім, крім клієнта, під час супроводження рахунку, чи були, на думку банківського робітника, сумнівні операції за цим рахунком;

– отримати відповідну ухвалу суду та здійснити доступ до камер спостережень у банку та прилеглій території під час відкриття рахунку клієнтом чи відвідування банківської установи з метою встановлення інших осіб, які були присутні під час цієї угоди, а також транспортних засобів, на яких пересувався клієнт;

– здійснити з використанням І2 чи інших інформаційних систем аналіз за такими параметрами: дата відкриття рахунку; хто відкривав рахунок; рух коштів за рахунком; як і від кого кошти потрапляли на рахунок (перерахунок з інших рахунків чи готівкою); хто саме їх вносив на рахунок.

2. Виявлення джерел незаконного збагачення

Можна запропонувати такий алгоритм дій слідчого, що спрямований на виявлення джерел незаконного збагачення:

– здійснити аналіз співвідношення наявних в електронній декларації фігуранта доходів (статків) з видатками. Із цією метою встановлюють: загальну кількість отриманих доходів, зокрема суми коштів, які задекларовані; наявність задекларованого майна (його кількість, вартість, дата придбання); суб'єктів господарської діяльності, якими володіють члени сім'ї та близькі родичі; видатки на утримання об'єктів нерухомості, транспортних засобів тощо. Аналіз дає змогу з'ясувати середній сукупний дохід, який має отримувати особа, порівняти його з видатками, які направляють на забезпечення життєдіяльності фігуранта та членів його сім'ї, підтримання належного стану об'єктів (видатки на утримання будівель, транспортних засобів);

– отримати відповідну ухвалу суду та здійснити тимчасовий доступ до Державної податкової служби України з метою встановлення одержаних доходів за весь час перебування на посадах;

– проаналізувати специфіку службової діяльності фігуранта як на посаді, яку він обіймає нині, так і в минулому. Визначити ризики її корупційності;

– встановити близьких родичів підозрюваного. Інформація про таких осіб може знаходитися в особовій справі (автобіографії) підозрюваного за місцем роботи, у військкоматах, а також в установах реєстрації актів сімейного стану. Якщо особа отримувала допуск до державної таємниці – в Службі безпеки України;

– здійснити тимчасовий доступ до Державної податкової служби України з метою встановлення отриманих доходів родичами особи за останні десять років;

– встановити наявність у родичів суб'єктів господарської діяльності, перевірити їх щодо можливої співвідношення посадових обов'язків фігуранта, причетності до отримання протиправних доходів від корупційної діяльності фігуранта. З'ясувати сукупний дохід родичів, які мешкають із фігурантом, а також окремих категорій (батьки, діти);

– звернутися із запитом до офіційних державних реєстрів і баз даних державних органів для отримання відомостей про надання (отримання) інформації про активи, які фігурують як предмет незаконного збагачення (додаток А);

– здійснити аналіз електронної декларації осіб, які надали кошти фігуранту (якщо є такі дані), та здійснити тимчасовий доступ до Державної податкової служби України з метою встановлення отриманих особами-кредиторами доходів за останні десять років. Якщо це *фізична особа*, аналіз дає змогу визначити її сукупний дохід (необхідно враховувати видатки на забезпечення життєдіяльності та підтримання належного статку певних об'єктів (на утримання будівель, транспортних засобів тощо) і можливість надати кредит чи іншу форму фінансової допомоги фігуранту);

– здійснити тимчасовий доступ до Державної податкової служби України з метою встановлення доходності *юридичної особи*;

– проаналізувати скарги, що надходили на фігуранта, матеріали за результатами службових перевірок як за попереднім, так і теперішнім місцями роботи, інформацію, що міститься в Інтернет-ресурсах, про можливі вчинені ним порушення, а також наказів про звільнення з колишніх посад, стягнення з попередніх і нинішньої посад з метою встановлення видів корупційних діянь, до яких міг бути причетний фігурант;

– дослідити соціальні сторінки фігуранта та його близьких родичів з метою визначення: наявності незадекларованих транспортних засобів, майна; можливих значних витрат у минулому та поточному роках, зокрема: на навчання дітей, відпочинок, купівлю коштовностей, предметів розкоші, коштовних речей, іншого рухомого майна (дорогих телефонів, меблів, побутової техніки тощо); обстановки за місцем проживання (наявність дорогої побутової техніки вдома, предметів розкоші на земельних ділянках, коштовних меблів);

– здійснити зашифроване опитування осіб, які володіють відомостями за місцем колишньої роботи фігуранта, з метою встановлення можливої причетності фігуранта до вчинення корупційних діянь, протиправних джерел отримання коштів, які є об'єктом незаконного збагачення;

– здійснити порівняльний аналіз сукупного доходу, отриманого фігурантом і близькими родичами, з якими він мешкає, з видатками на забезпечення своєї життєдіяльності та сім'ї, для висунення версії про наявність значних незадекларованих доходів, якими володіє фігурант;

– здійснення негласних слідчих (розшукових) заходів, спрямованих на встановлення причетності особи до корупційних діянь, виявлення джерел протиправного надходження коштів і незаконного збагачення;

б) встановлення способів подальшої легалізації та використання протиправно отриманих коштів, а також місць зберігання з метою забезпечення їх конфіскації:

– здійснити аналіз електронної декларації фігуранта з метою встановлення: загальної кількості отриманих доходів; визначення суми коштів, які задекларовані, зокрема готівки; наявності задекларованого майна, підприємств, якими володіють члени сім'ї та близькі родичі. Аналіз дає змогу з'ясувати середній сукупний дохід і порівняти з видатками, які здійснює особа з метою забезпечення своєї життєдіяльності та підтримання належного стану певних об'єктів (видатки на утримання будівель, транспортних засобів тощо);

– аналіз соціальних сторінок фігуранта та його близьких родичів з метою визначення способів подальшої легалізації та використання протиправно отриманих коштів: наявності незадекларованих транспортних засобів, майна; визначення можливих значних витрат у минулому та поточному роках, зокрема: на навчання дітей, відпочинок, купівлю коштовностей, предметів розкоші, коштовних речей, іншого рухомого майна (коштовних телефонів, меблів, дорогої побутової техніки тощо);

визначення обстановки за місцем мешкання (наявність дорогої побутової техніки вдома, предметів розкоші на земельних ділянках, коштовних меблів тощо);

– здійснити зашифроване опитування осіб, які володіють відомостями за місцем колишньої роботи фігуранта, для встановлення можливих способів подальшої легалізації та використання протиправно отриманих коштів;

– здійснити негласні слідчі (розшукові) заходи, спрямовані на виявлення місць зберігання протиправно отриманих коштів, а також способів їх легалізації та використання.

3. Перевірка можливої підприємницької діяльності фігуранта та його родичів

Виявлення та перевірку належності особі підприємства, яке може бути предметом незаконного збагачення, здійснюють за такими напрямками:

– направлення запиту (у порядку ст. 40 КПК України) до органу державної влади в регіонах з метою отримання відомостей про: вид підприємства, форму його власності, адресу реєстрації, дату та номер реєстрації, установчі дані власника;

– направлення запиту до податкової адміністрації з метою отримання відомостей про: вид підприємства, форму його власності, дату та номер реєстрації, адресу реєстрації, установчі дані власника та бухгалтера, отримані доходи та сплачені податки протягом останніх п'яти років;

– самостійний доступ до Єдиного державного реєстру об'єктів нерухомості;

– здійснення тимчасового доступу до статутних документів підприємства (отримати копію статуту підприємства, рішення загальних зборів акціонерів підприємства, заяв акціонерів та інших документів).

Якщо перевірка підозрюваного не підтвердила інформацію про наявність у нього підприємства, однак у слідчого є інформація, що свідчить про можливість наявності в близьких осіб підозрюваного незаконно придбаних підприємств або таких, які він контролює, необхідно здійснити такі заходи:

– встановити близьких родичів підозрюваного. Інформація про таких осіб може знаходитися в особовій справі (автобіографії) підозрюваного за місцем роботи, у військоматах, а також у місцях реєстрації актів сімейного стану. Якщо особа отримувала допуск до державної таємниці – в Службі безпеки України;

– перевірити наявність зареєстрованих на близьких родичів підприємств у порядку, окресленому вище;

– дослідити архівні статутні та фінансово-бухгалтерські документи з метою виявлення підписів підозрюваного;

– допитати осіб, які працюють на підприємстві (керівництво, бухгалтерія, пайовики, які працюють протягом тривалого часу) з метою отримання такої інформації: чи знають вони підозрюваного; за яких обставин і як часто вони його зустрічали на підприємстві; чи брав участь підозрюваний в управлінні підприємством, як, через кого; чи отримував кошти підозрюваний від підприємства або через його структурні підрозділи;

– здійснити тимчасовий доступ до фінансово-бухгалтерської документації підприємства, яке може бути причетне до незаконного збагачення підозрюваного, і здійснити її аналіз з метою встановлення переказів коштів підприємства на рахунки, що можуть належати підозрюваному;

– здійснити тимчасовий доступ до інформації, яка міститься на камерах спостереження під час можливого відвідування підприємства підозрюваним;

– здійснити тимчасовий доступ до телекомунікаційної мережі (телефонних переговорів) підозрюваного з метою перевірки наявності його розмов з особами, які працюють на підприємстві, або членами правління.

Якщо інформація засвідчує можливість використання підприємства з метою ухилення від сплати податків чи здійснення фіктивної підприємницької діяльності, необхідно:

– призначити страхову експертизу з визначення ефективності підприємства. Перевірити за допомогою страхового комісара стан ефективності діяльності підприємства за певний період (квартал, місяць, тиждень). Наприклад, якщо це косметичний салон – перевірити, скільки осіб отримали в салоні певні послуги; скільки ці послуги коштують для однієї особи; який прибуток отримав салон; які видатки – чистий дохід власника; яка зарплата працівників (офіційна та «чорна»); оренда офіційна (порівняти із середньою вартістю оренди в цьому районі) і «чорна»; комунальні послуги (проаналізувати кількість спожитої води, співвідношення її споживання на одного клієнта) й електроенергії (співвідношення її споживання на одного клієнта);

– допитати працівників салону щодо кількості клієнтів, яких вони обслуговують, визначити мінімальну кількість клієнтів, які мають відвідати салон, щоб було забезпечено ефективність його діяльності в параметрах, зазначених підозрюваним чи керівництвом закладу.

ДОДАТКИ

Додаток А

- Amnesty International (Українська асоціація міжнародної амністії). URL: <http://amnesty.org.ua/>;
- ProEko: український екологічний сервер. URL: <http://proeco.visti.net>;
- Transparency International the Global Coalition Against Corruption. URL: www.transparency.org;
- антикорупційний портал. URL: www.acrc.org.ua;
- Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів. URL: <http://umdp1.info/>;
- Асоціація юридичних клінік України. URL: <http://www.legalclinics.in.ua/>;
- Всеукраїнська громадська організація «Асоціація правників України». URL: <http://uba.ua/>;
- Всеукраїнська громадська організація «Всеукраїнська спеціальна колегія з питань боротьби з корупцією та організованою злочинністю». URL: www.vsk.kiev.ua;
- Всеукраїнська громадська організація «Комітет по боротьбі з корупцією в органах державної влади, правоохоронних органах, прокуратурі та судах». URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/33737318/;
- Всеукраїнська мережа конкурсів, грантів, конференцій та фестивалів. URL: <http://www.grantua.com.ua/welcome.html>;
- Всеукраїнське громадське об'єднання «Успішна Україна». URL: www.uspishnaukraina.com.ua;
- Всеукраїнський портал з питань охорони праці URL: <http://dnop.com.ua/>;
- ГАРНА ХАТА. URL: <https://garnahata.in.ua/>;
- громадська організація «Спілка безпеки управління “Антикорупція”» URL: www.antycorupcia.at.ua;
- громадська організація «Трансперенсі Інтернешнл Україна». URL: www.ti-ukraine.org/;
- громадська організація «Всеукраїнський центр протидії корупції та сприяння правоохоронним органам “Антикорупційна ініціатива”» URL: www.anticorruption.com.ua/;
- громадське партнерство «За добросовісні державні закупівлі». URL: www.integrity.pp.ua;

- Група держав Ради Європи проти корупції (GRECO). URL: www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/default_en.asp;
- Електронний робочий стіл громадського експерта. URL: www.toro.org.ua;
- Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: www.reyestr.court.gov.ua;
- Інститут громадянського суспільства. URL: www.csi.org.ua; <http://www.online.km.ua/igs/index.html>
- Інститут масової інформації. URL: <http://www.imi.org.ua>;
- інформаційно-довідкова система «Банкрутство». URL: <http://bankrut.gov.ua/>;
- Кабінет електронних сервісів. URL: https://kap.minjust.gov.ua/services?product_id=2&is_registry=1&is_registry_ch=-1&is_free_ch=-1&keywords=&usertype=all&without_login=-1&is_free=-1;
- Канцелярська сотня. URL: <https://bihus.info/projects/go-kancelyarska-sotnya>;
- Комітет з питань запобігання і протидії корупції. URL: <http://crimescor.rada.gov.ua/>;
- Міжнародний фонд «Відродження». URL: www.irf.ua;
- Національний координаційний комітет сприяння протидії корупції. URL: www.nkkspk.com.ua/;
- ОРД. URL: <https://ord-ua.com/>;
- портал «НАШІ ГРОШІ». URL: www.nashigroshi.org;
- Права людини в Україні: інформаційний портал Харківської правозахисної групи. URL: <http://www.khpg.org>;
- проект «Антикорупційний молодіжний театр». URL: www.studrespublika.com;
- Протидія економічній злочинності і корупції. URL: www.univd.edu.ua;
- професійна юридична система «Мега-НАУ». URL: <http://www.nau.ua/>;
- Український інститут інтелектуальної власності. URL: <http://www.ukrpatent.org/ua/index.html?fp=1>;
- Фонд пам'яті Олекси Тихого / Українська Гельсінська група. URL: <http://www.olexa.org.ua/>;
- Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу. URL: www.center.gov.ua;
- Центр інформаційної безпеки. URL: <http://www.bezpeka.com/ua>.

Додаток Б

Перелік офіційних державних реєстрів і баз даних державних органів

Джерело інформації	Доступ	Держатель
<ul style="list-style-type: none"> • Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців • Єдиний реєстр арбітражних керуючих • Єдиний реєстр нотаріусів України • Єдиний реєстр адвокатів України 	<p>Вільний Вільний Вільний Вільний</p>	<p>Міністерство юстиції України</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Реєстр атестованих судових експертів 	<p>За запитом</p>	<p>Національна асоціація адвокатів України</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Реєстр сертифікованих працівників БТІ 	<p>Вільний</p>	<p>Міністерство юстиції України через ДП «Інформаційний центр»</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Реєстр платників ПДВ 	<p>Вільний</p>	<p>«Інформаційний центр»</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Реєстр платників єдиного податку 	<p>Вільний</p>	<p>Міністерство регіонального розвитку, будівництва, житлово-комунального господарства України</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Реєстр страховальників • Державний реєстр оцінювачів України • Державний реєстр сертифікованих інженерів – землевпорядників • Державний реєстр сертифікованих інженерів – геодезистів 	<p>Вільний Вільний Вільний Вільний</p>	<p>ДФС України</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Єдиний ліцензійний реєстр • Реєстр документів дозвільного характеру • SMIDA (інформація про емітентів цінних паперів) 	<p>Вільний Вільний Вільний</p>	<p>Фонд державного майна України</p> <p>Державна служба з питань геодезії, картографії та кадастру; Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва; Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України</p>

Перелік документів, які збирають під час перевірки особи

З метою перевірки платоспроможності особи – суб'єкта розслідування незаконного збагачення залежно від обставин провадження збирають такі документи або їх копії:

1) декларації, подані за період з 1998 року й до моменту відкриття кримінального провадження;

2) паспорт громадянина України (усі сторінки) і паспорт громадянина України для виїзду за кордон (усі сторінки);

3) довідка про реєстраційний номер облікової картки платника податків;

4) свідоцтво про одруження;

5) свідоцтво про розлучення (рішення суду, якщо розлучалися через суд, і документи про розподіл майна);

6) свідоцтва про народження дітей;

7) довідка 1ДФ, офіційно отримана з податкової адміністрації, за період з 1998 року до моменту відкриття кримінального провадження;

8) довідки з роботи про заробітну плату з 2015 року й до моменту відкриття кримінального провадження;

9) договори купівлі-продажу, дарування нерухомості, документи про приватизацію (земля, будинки, квартири, зокрема майнові права на нерухомість, незавершене будівництво тощо); документи про їх оплату. Якщо в декларації зазначено, що нерухомість у користуванні, – документи, які підтверджують право користування (договір оренди тощо);

10) свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу, договори на його придбання (продаж, дарування тощо), платіжні документи про купівлю/продаж транспортного засобу. Якщо в декларації зазначено, що авто в користуванні, – документи, які підтверджують право користування (довіреність, договір найму тощо);

11) перелік юридичних осіб, у яких є корпоративні права та кінцевим бенефіціарним власником яких є декларант, особи, зазначені в декларації:

– статут;

– протокол про включення до складу засновників або учасників;

– довідки від цих юридичних осіб про формування статутного капіталу;

12) перелік цінних паперів із вказівкою про найменування та ЄДРПОУ емітента. Документи на придбання таких цінних паперів (договори, акти приймання-передачі, виписка з рахунків у цінних паперах, документи з оплати цінних паперів);

13) інформація про перетин кордону декларанта та членів сім'ї за період з 1999 року й на момент відкриття кримінального провадження (якщо є інформація за весь період);

14) інформація про цінне рухоме майно, яке було зазначено в деклараціях, а також про те, яке не було зазначене. Документ на придбання такого майна (договори, документи про оплату тощо);

15) документи на придбання із зазначенням дати та ціни придбання (якщо є оцінка), про реєстрацію зброї;

16) форма № 3 із ЖЕКУ;

17) інформація про відкриті рахунки в банках за період із 2015 року й на момент відкриття кримінального провадження;

18) якщо хтось із зазначених у декларації суб'єктів проходив/проходить платне навчання – договори на навчання з документами про його оплату;

19) інформація про грошові та негрошові подарунки за період з 2015 року й до моменту відкриття кримінального провадження;

20) інформація про грошові кошти на банківських рахунках, зокрема депозитних, карткових, з випискою з моменту відкриття та на час відкриття кримінального провадження;

21) інформація про фінансові зобов'язання (кредитні договори, договори позики, страхування, недержавного пенсійного забезпечення); відповідні договори й документи на оплату;

22) робота за сумісництвом – довідки з місця роботи за період із 2015 року й до моменту відкриття кримінального провадження;

23) інформація про членство в організаціях за період із 2015 року й до моменту відкриття кримінального провадження;

24) інформація про нематеріальні активи за період із 2015 року й до моменту відкриття кримінального провадження;

25) якщо хтось є або був підприємцем у період з 1998 року й до моменту відкриття кримінального провадження – довідка з податкової адміністрації про отримання доходів, витяг про реєстрацію та інформацію про систему оподаткування.

Навчальне видання

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ

Методичні рекомендації

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції

Дк № 4155 від 13.09.2011.

Підписано до друку 14.11.2018. Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Обл.-вид. арк. 5,75. Ум. друк. арк. 5,35.

Тираж 50 прим.
